

บทบทวนการวิเคราะห์ พัฒนาการทุนนิยม

สุวินัย ภรณวลัย

คณะเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

หัวข้อเรื่อง “การพัฒนาการทุนนิยม” นี้ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจในหมู่นักวิชาการไทยและต่างประเทศอยู่พอสมควร แต่ในหมู่นักวิชาการไทยด้วยกันเอง กลับมีผู้ที่สนใจจะไปทำการวิจัยพื้นฐาน (basic research) เกี่ยวกับต้นตอของแนวคิด “พัฒนาการทุนนิยม” อยู่ไม่มากนัก ผู้เขียนมีข้อสมมุติฐานที่ได้มาจากการค้นคว้าของตนว่า แนวคิดของมโนทัศน์ว่า “พัฒนาการทุนนิยม” อันนี้มีต้นตอมาจากนักคิดชาวรัสเซียชื่อ เฟลซานอฟ (1856 – 1918) ซึ่งแนวคิดของเฟลซานอฟ อันนี้ต่อมาได้รับการสืบทอดและพัฒนาโดยลูกศิษย์ของเขาคนหนึ่ง ชื่อ เลนิน (1870 – 1924) ฉะนั้น ผู้เขียนจึงได้ทำการทบทวนมโนทัศน์ “พัฒนาการทุนนิยม” จากประวัติความคิดเศรษฐกิจว่าด้วยกำเนิดพัฒนาการทุนนิยมของลัทธิมาร์กซ์รัสเซีย โดยหยิบยกความคิดของเฟลซานอฟกับเลนิน เป็นหลัก ซึ่งผู้อ่านที่ได้เคยติดตามการวิวาทะ (debate) เกี่ยวกับเรื่อง “พัฒนาการของ

ทุนนิยมในไทย” ในช่วงปี พ.ศ. 2524 – 2525 นั้น คงจะได้พบกับความน่าประหลาดใจ ที่มีความคล้ายคลึงกันดำรงอยู่ในหัวข้อวิวาทะระหว่างกรณีของรัสเซียในขณะนั้น กับกรณีของสังคมไทยในช่วงหลังๆ นี้ ทำให้ไม่น่าแปลกใจว่า ทำไมหัวข้อ “พัฒนาการทุนนิยม” จึงเป็นที่ได้รับความสนใจระดับหนึ่งอยู่พักหนึ่งจากนักวิชาการไทยกลุ่มหนึ่งในระยะหลังๆ นี้

หัวข้อศึกษาจะแบ่งออกเป็น ๔ หัวข้อใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ

- (1) ความคิดของเฟลซานอฟ เกี่ยวกับการวิเคราะห์ทุนนิยมรัสเซียในทศวรรษที่ 1880
- (2) ความคิดของเลนิน เกี่ยวกับการวิเคราะห์ทุนนิยมรัสเซีย ในทศวรรษที่ 1890
- (3) ความหมายของทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” ในปัจจุบัน
- (4) แนวความคิดทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” กับนักวิชาการไทย

หัวข้อที่ (1) กับที่ (2) เป็นการวิจัยเชิงประวัติ ความคิดเศรษฐกิจของเพลซานอฟ กับเลนิน ในส่วนที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์พัฒนาการทุนนิยมในรัสเซีย ส่วนหัวข้อที่ (3) เป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” โดยอิงงานเขียนของเลนินในเรื่อง “พัฒนาการทุนนิยมในรัสเซีย” เป็นหลัก ส่วนหัวข้อที่ (4) นั้นเป็นการทบทวนเชิงวิจารณ์อิทธิพลมโนทัศน์อันนี้ที่มีต่อนักวิชาการไทยกลุ่มหนึ่งในระยะหลัง ๆ

ผู้เขียนมุ่งหวังที่จะให้มีการประยุกต์ใช้หรือมีการรับเอา “ทฤษฎี” (จากตะวันตก) มาใช้วิเคราะห์สังคมไทยอย่างมีความรอบรู้ในเบื้องหลัง พื้นเพจุดแข็ง จุดอ่อนของตัวทฤษฎีนั้น ๆ เพื่อที่จะได้ไม่ตกเป็นทาสทางปัญญา หรือเป็นผู้บูชาคัมภีร์ จนขาดวิจารณ์ญาณ อันเป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้สำหรับ “ปัญญาชน” ไป ผู้เขียนได้ทดลองทำงานวิจัยในระดับ basic research นี้ เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการทำงานวิจัยพื้นฐานในสาขาอื่น ๆ ที่รับเอา “ทฤษฎี” ตะวันตกเข้ามาด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นพวกนีโอคลาสสิกหรือพวกเศรษฐศาสตร์การเมืองก็ตาม

1. เพลซานอฟ¹ กับการวิเคราะห์ทุนนิยมในรัสเซีย (ช่วงทศวรรษที่ 1880)

100 ปีก่อน ณ ดินแดนอันไกลโพ้นจากประเทศสยาม ได้มีกลุ่มนักคิดปัญญาชนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่ “ทรมานทลายทางความคิด” อันเนื่องมาจากการปะทะกันของวัฒนธรรมของชนวนการปฏิวัติขบวนการอดนิกหรือปอปูลิสต์² ที่พวกเขาได้ประสบพบ

มาด้วยตนเอง หนึ่งในคนเหล่านั้นคือ เพลซานอฟ (1856 – 1918) เพลซานอฟตระหนักว่า ทฤษฎีของขบวนการอดนิกนั้นไม่เพียงพอ และถ้าหากปล่อยสภาพเช่นนี้ ให้ดำรงอยู่ต่อไปก็ไม่ใช่สิ่งที่ต้องสงสัยเลยว่า ขบวนการจะต้องประสบกับความหายนะพ่ายแพ้ต่อระบบซาร์ ของรัสเซีย อย่างแน่นอน สำหรับเขาหนทางเดียวที่จะแก้ไขปัญหาคือความไม่เพียงพอไม่สูงงอมทางทฤษฎีของขบวนการนี้ได้ก็คือ การเสนอความคิดสังคมนิยม (นิยม) อันใหม่ที่จะมาทดแทนความคิดสังคมนิยมแบบชาวนาของพวกอดนิก เพราะการที่แค่ทำการวิจารณ์จุดอ่อนของทฤษฎีพวกอดนิกและตอกย้ำถึงความเหนือกว่าในทางทฤษฎีของมาร์กซ์ (ที่เขาเพิ่งไปสัมผัส) ย่อมไม่สามารถส่งผลสะท้อนต่อการปฏิบัติของขบวนการได้ คุณูปการของเพลซานอฟในประวัติศาสตร์การปฏิวัติรัสเซียก็คือ เพลซานอฟได้เสนอสิ่งที่มีเนื้อหาที่แท้จริง และมีลักษณะที่ปฏิบัติมากต่อขบวนการรัสเซีย นั่นคือเขาได้ใช้ทฤษฎีของมาร์กซ์มาเป็น “มรรควิธี” ในการเสนอความรู้ใหม่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ องค์ประกอบสังคมเศรษฐกิจของรัสเซียในขณะนั้น (ทศวรรษ 1880) รวมทั้งการคาดการณ์ถึงกระบวนการพัฒนาของสังคมนีในอนาคดอันใกล้ด้วย เขาได้เสนอว่า ในขณะนั้น (ปี 1880) สังคมรัสเซียได้เข้าสู่ช่วงตอนของหนทางทุนนิยมอย่างเด็ดขาดไปแล้ว มิใช่อยู่ในระหว่างทางเลือก 2 หนทาง (TRANSITION) ระหว่างทุนนิยมกับสังคมเกษตรชุมชนอย่างแต่ก่อน เหมือนที่พวกอดนิกยัง

เดียวเท่านั้นที่ตระหนักถึงความคล้ายคลึง (ไม่ใช่เหมือนกันอย่างสิ้นเชิง) ทางประวัติศาสตร์ของประสบการณ์ปัญญาชนปฏิวัติรัสเซียเมื่อ 100 ปีก่อนกับ “หนุ่มสาวยุคแสวงหา” ในช่วงทศวรรษ 1970 โปรดอ่านบทความของ สัตยชัย สุวังบุตร, “รัสเซียปอปูลิสต์ : การเคลื่อนไหวปฏิวัติลงสู่ชาวนาในทศวรรษ 1870” ใน วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ปีที่ 10 ฉบับที่ 8, เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ 2523.

¹ ตอนนี้ผู้เขียนสรุปย่อมาจาก ข้อเขียนของผู้เขียนเรื่องลัทธิบอลเชวิคของเลนิน ในหัวข้อที่ 2 “เพลซานอฟกับการก่อเกิดของลัทธิมาร์กซ์รัสเซีย”

² เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่ผู้เขียนเพียงคน

เชื่ออย่างมกมายอีกต่อไป³ เหตุผลหลักที่สนับสนุน และตอกย้ำความเชื่อมั่นของเพลซานอฟต่อพัฒนาการ ของทุนนิยมในรัสเซียก็คือ **ข้อเท็จจริง**เกี่ยวกับการ แดกสลายของชุมชนหมู่บ้านชาวนารัสเซีย ที่ได้มาจาก ผลสำรวจสภาพเป็นจริงในจังหวัดมอสโกของ ออร์- โลฟ เรื่อง “การถือครองที่ดินของชุมชนหมู่บ้านใน ท้องที่จังหวัดมอสโก” ในตอนแรกที่เพลซานอฟได้อ่าน ผลรายงานวิจัยสำรวจชิ้นนี้ของออร์โลฟแล้ว ปรากฏว่า เขาตกใจมากขนาดทำให้เขาต้องตั้งคำถาม กับตนเอง ดังต่อไปนี้ว่า

ถ้าหากชุมชนหมู่บ้านจะต้องถึงแก่การสลายตัวไปอย่าง หลีกเลียงไม่ได้แล้ว สิ่งนี้หมายความว่า ขบวนการ สังคมนิยมของพวกนารอดนิกที่ผ่านมาแล้วแต่เป็น การพ้อฝันของ “ผู้หลงผิด” ที่กระทำในสิ่งที่เป็นไปได้ ไม่ได้อยู่ดอกหรือ? และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจะต้องรอ อีกสักกี่ศตวรรษกันกว่าจะให้ทุนนิยมในรัสเซีย พัฒนา เติบโตไปจนถึงระดับของประเทศยุโรปตะวันตก เพื่อให้ มีเงื่อนไขทางภาวะวิสัยของการสูกอมของ “สังคมนิยม ที่เป็นวิทยาศาสตร์” ตามแบบของลัทธิมาร์กซ์ เกิดขึ้นใน รัสเซีย และถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ปัญหาทุนสังคมนิยมรัสเซีย ในปัจจุบันจะกลายเป็น “สิ่งแปลกปลอม” ของสังคม รัสเซียที่กิจกรรมการเคลื่อนไหวเพื่อสังคมนิยมของ พวกเขา กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีวันเป็นไปได้ไปดอกหรือ?

ข้อสรุปที่มีลักษณะคล้ายเป็นข้อขัดแย้งในตนเองเช่น ข้างต้นนี้ ได้สร้างความเจ็บปวดร้าวรานใจในทาง ความคิดให้แก่ตัวเพลซานอฟเป็นอย่างมาก แต่ในที่สุด เพลซานอฟก็ได้พบหนทางแก้ข้อขัดแย้งนี้ โดยใช้ยุทธ- ศาสตร์เดียวกับที่มาร์กซ์ได้เคยเสนอไว้ในท้ายเล่ม ของ “แถลงการณ์ฯ” ต่อการปฏิวัติเยอรมันในปี 1848

³ การเห็นว่า สังคมที่คนอยู่เป็นสังคมที่อยู่ในระหว่าง ทางเลือก 2 หนทาง (TRANSITION) หรืออยู่ในระยะผ่านนี้ เป็นลักษณะร่วมของนารอดนิกรัสเซียกับนารอดนิกไทย โปรดดู *เส้นทางสังคมไทย* ของกลุ่มวิจัยสังคมไทย²⁵ หน้า 221-225 ของบทความว่าด้วยสังคมไทย, สำนักพิมพ์มิตรใหม่.

นั่นคือเพลซานอฟเสนอว่า ยุทธศาสตร์สำหรับการไปสู่ สังคมนิยมของประเทศที่ล้าหลังทางเศรษฐกิจอย่าง รัสเซียนี้ หรือแม้แต่การปฏิวัติรัสเซียที่จะมาถึงนี้ จะมีลักษณะเป็นการปฏิวัติกรรมพี (การปฏิวัติประ- ชาธิปไตย) มากกว่าเป็นการปฏิวัติกรรมอาชีพ (การ ปฏิวัติสังคมนิยม) แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ประชาชน รัสเซียก็จะสามารถตัดสินใจชะตาของการปฏิวัติได้ มากกว่าแต่ก่อน ชาวสังคมนิยมรัสเซียจะต้องต่อสู้ ร่วมกันกับพวกกรรมพีรัสเซีย ตรงไปตรงมาที่พวกกระ- ฎุมพีรัสเซียนั้นยังมีธาตุที่ปฏิวัติดำรงอยู่ในความ พยายามจะต่อสู้โค่นล้มระบบซาร์ แต่ในขณะเดียวกัน ชาวสังคมนิยมรัสเซียจะต้องไม่ลืมที่จะพยายามเผย แพร่จิตสำนึกที่แจ่มชัดในหมู่คนงานกรรมกรว่าผล ประโยชน์ของกรรมอาชีพกับของกรรมพีนั้นขัดแย้ง กัน กรรมกรกับกรรมพีสามารถเป็น “พันธมิตร” กันได้ในการโค่นล้มระบบซาร์ และภายหลังการล้ม สลายของระบบซาร์แล้วจะมีเงื่อนไขทางภาวะวิสัย สิทธิทางการเมืองสำหรับมวลชนคนงานที่จะจัดตั้งตน เองขึ้นมาเป็น “พลังอิสระ” ที่เป็นฝ่ายคัดค้านกับ พวกกรรมพี และเมื่อนั้นแหละที่เงื่อนไขความเป็น ไปได้ของ “สังคมนิยม” จะมีขึ้น ณ ที่นี้ผู้เขียนจะ ไม่ลงลึกไปถึงขั้นทำการตรวจสอบความถูกต้องของ ยุทธศาสตร์ของเพลซานอฟอันนี้ แต่จะมุ่งไปที่การ อธิบายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการของ ทุนนิยมในรัสเซียของเพลซานอฟที่ได้ส่งอิทธิพล ต่อพวกมาร์กซิสต์รัสเซียรุ่นหลังในเวลาต่อมา

ความชอบธรรมในทางทฤษฎีสำหรับเพลซานอฟ ในการปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ โดยการสร้าง ขบวนการลัทธิมาร์กซ์ขึ้นมาในประเทศรัสเซียเพื่อมา แทนที่ขบวนการนารอดนิกในทศวรรษที่ 1880 นั้น ล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นในทางทฤษฎีของ การวิเคราะห์แบบ “เศรษฐศาสตร์การเมือง” ในส่วนที่ เกี่ยวกับพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของเพล- ซานอฟทั้งสิ้น ในหนังสือ “ความแตกต่างระหว่าง ความเห็นของพวกเรา” (1885) เพลซานอฟได้เสนอ

ทัศนะเกี่ยวกับพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของ เขาในรูปของการวิวาทะ (debate) กับทัศนะของ นักลัทธิมาร์กษิสต์คนหนึ่งชื่อ ทิกโฮมิรอฟ (Tikhomirov) ที่สนับสนุน “ทฤษฎีความล่มสลายของ ทุนนิยมในรัสเซีย” ของวอร์รอนท์ซอฟ นักเศรษฐ- ศาสตร์มาร์กษิสต์ในหนังสือของเขาที่ชื่อ “ชะตากรรม ของทุนนิยมในรัสเซีย” (1882) บทเสนอของวอร์รอนท์- ซอฟเกี่ยวกับความล่มสลายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ของ ทุนนิยมในรัสเซีย สามารถสรุปแยกได้ออกเป็น 4 ประเด็นคือ

- (1) ทัศนะที่ว่าด้วย “ขีดจำกัดของตลาด”
- (2) ทัศนะที่ว่าด้วย “จำนวนกรรมกรรับจ้าง ที่คงที่”
- (3) ทัศนะที่ว่าด้วย “รูปแบบการผลิตรายย่อย ของชาวนาเป็นรูปแบบการผลิตหลัก”
- (4) ทัศนะที่ว่าด้วย “ชุมชนหมู่บ้านไม่มีความ เปลี่ยนแปลง”

ทฤษฎีพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของเพลฮานอฟ จึงเป็นการวิจารณ์เหล่าบทเสนอทั้ง 4 ข้อข้างต้น ของ วอร์รอนท์ซอฟนี้ซึ่งมีเนื้อหาย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

(1) การวิจารณ์ทัศนะที่ว่าด้วย “ขีดจำกัดของ ตลาด”

ทัศนะที่ว่าด้วย “ขีดจำกัดของตลาด” นี้เห็นว่า เนื่องจากทุนนิยมรัสเซียเติบโตมาหลังข้ากว่าทุน นิยมประเทศอื่น จึงไม่มีตลาดหลงเหลืออยู่สำหรับการ พัฒนาทุนนิยมอีกต่อไปแล้ว เพราะฉะนั้นอนาคต ข้างหน้าของทุนนิยมรัสเซียจึงเป็นสิ่งที่สิ้นหวัง เพล- ฮานอฟแย้งทัศนะข้างต้นนี้ว่าไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพราะว่าในช่วงก่อตัว ของทุนนิยมมิใช่มีตลาดขนาดใหญ่ดำรงอยู่ก่อนแล้ว การผลิตแบบทุนนิยมค่อยขยายตัวตามไปที่หลัง แต่ใน ความเป็นจริงตลาดจะสามารถขยายตัวไปได้ก็มีแต่ ต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการขยายตัวของการผลิต เท่านั้น และถ้าหากมองดูประวัติศาสตร์ของประเทศ

ทุนนิยมในยุโรปตะวันตกที่ผ่านมาจะเห็นว่าทุนนิยม ของประเทศต่าง ๆ เริ่มต้นไม่พร้อมกันอยู่แล้ว และมีความแตกต่างระหว่างทุนนิยมพัฒนาแล้วกับทุนนิยม ค่อยพัฒนาดำรงอยู่ แม้ทุนนิยมค่อยพัฒนาจะเผชิญกับ ความกดดัน และความยากลำบากในการแข่งขันกับ ประเทศทุนนิยมพัฒนาแล้ว แต่ก็ไม่มีทุนนิยมของประเทศค่อยพัฒนาใดที่ล่มสลายไปเพราะการนี้ ประเทศค่อยพัฒนาสามารถใช้ และได้ใช้ “ระบบภาษี แบบกีดกัน” มาช่วยรักษาสถานะภายในประเทศในระดับหนึ่งไว้ให้กับชนชั้นนายทุนของประเทศของตน ในการต่อกรกับการแข่งขันกับประเทศพัฒนาแล้วได้ เพลฮานอฟเห็นว่าถ้าทุนอุตสาหกรรมในประเทศค่อย พัฒนาเติบโตมาถึงขั้นหนึ่งจะมีแนวโน้มเรียกร้อง ให้ใช้ระบบภาษีปกป้อง ฉะนั้นแนวโน้มของการไปสู่ ลัทธิปกป้องในรัสเซียขณะนั้น เพลฮานอฟจึงเห็นว่าเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงออกของการเติบโตของ ทุนนิยมในรัสเซีย ในความเป็นจริงในทศวรรษที่ 1880 ในทางเศรษฐกิจของรัสเซียยังอยู่ในขั้นตอนการ เตรียมพื้นฐานสำหรับการขยายตัวอย่างเต็มที่ ของทุนนิยม ทุนนิยมรัสเซียเริ่มขยายตัวอย่างก้าว กระโดดขึ้นนับตั้งแต่ปลายหลังทศวรรษที่ 1890 เป็นต้น มา ตัวเพลฮานอฟเองก็ไม่ปฏิเสธข้อเท็จจริงอันนี้ที่ว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1880 ช่วงย่างก้าวของทุนนิยมรัสเซียเป็นไปอย่างล่าช้า แต่เพลฮานอฟกลับไม่ดึงข้อสรุป จากข้อเท็จจริงอันนี้ว่า แสดงถึงความสิ้นหวังของทุน นิยมรัสเซียอย่างที่พวกมาร์กษิสต์กระทำกัน เขากลับ เห็นว่าการที่พัฒนาการของอุตสาหกรรมรัสเซียเป็นไป อย่างล่าช้านั้น เนื่องจากการกดขี่เป็นเผด็จการของ ระบอบการเมืองปัจจุบัน เขาจึงสรุปว่า ลัทธิสมบูรณา- ญาสิทธิของระบบซาร์ได้กลายเป็นสิ่งที่กีดขวางพัฒนา การของทุนนิยมไม่ให้เติบโตไปยิ่งขึ้นกว่านี้ แต่ถึง กระนั้นสิ่งนี้ก็ไม้อาจหยุดยั้งพัฒนาการของทุนนิยม ไปได้ ทุนนิยมรัสเซียเติบโตขึ้นมาภายใต้ระบบซาร์ และเมื่อพัฒนาถึงขั้นหนึ่งผลประโยชน์ของมันเริ่มขัดแย้งไปไม่ได้กับระบบซาร์นี้ และเรียกร้องระบบที่เสรี

นิยมขึ้นมีประชาธิปไตยมากขึ้น

(2) การวิจารณ์ทัศนะที่ว่าด้วย “จำนวนกรรมกรรับจ้างคงที่”

ทัศนะที่ว่าด้วย “จำนวนกรรมกรรับจ้างคงที่” นี้มาจากการอ้างอิงสถิติของทางการรัสเซียในขณะนั้นว่ามีจำนวนกรรมกรรับจ้างที่อยู่ในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมอยู่เพียง 8 แสนคนจากจำนวนประชากร 100 ล้านคน ซึ่งเป็นจำนวนที่แทบจะมองข้ามไปได้ มิหนำซ้ำจำนวนกรรมกรรับจ้างนี้ยังไม่มีอัตราเพิ่มขึ้นมาอีกเลยจากปี 1840-1866 แต่อยู่ในจำนวนคงที่ขนาดนั้น สิ่งนี้ทำให้พวกนารอดนิกสรุปว่า มีขีดจำกัดที่ไม่อาจก้าวข้ามพ้นไปได้ของทุนนิยมดำรงอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัสเซีย เฟลซานอฟวิจารณ์ทัศนะข้างต้นนี้โดยการชี้ให้เห็นว่าตัวเลขสถิติที่พวกเขาอ้างมานั้นเชื่อถือไม่ได้ด้วยเหตุผลดังนี้

- สถิติของทางการก่อนปี 1866 ไม่เรียบร้อย และหลักฐานอ่อน เพราะฉะนั้นการเปรียบเทียบตัวเลขระหว่างปี 1840 กับปี 1866 จึงไม่มีความหมาย
- สถิติของทางการหลังปี 1866 มีความน่าเชื่อถือสูงมากกว่าแต่ก่อนก็จริง แต่ในนั้นไม่ได้รวมจำนวนกรรมกรของอุตสาหกรรมเหมืองแร่ และอุตสาหกรรมกลั่นสุรา เข้าไปด้วยซึ่งถ้ารวมจำนวนกรรมกรเหล่านี้เข้าไปด้วยแล้วละก็ จะมีจำนวนกรรมกรรับจ้างประมาณ 1 ล้านคนในปี 1880

และถึงกระนั้นก็ตามจำนวนตัวเลขกรรมกรรับจ้าง 1 ล้านคนนี้ เฟลซานอฟยังเห็นว่าก็ยังน้อยกว่าจำนวนที่แท้จริง เพราะแม้แต่คณะกรรมการรวบรวมสถิติของทางการเองก็ยอมรับว่ามีจำนวนโรงงานขนาดเล็กที่เล็ดลอดจากการสำรวจจำนวนมากดำรงอยู่ และเจ้าของโรงงานโดยทั่วไปจะบอกจำนวนกรรมกรและจำนวนการผลิตน้อยกว่าที่เป็นจริง

เพื่อลดอัตราการเสียหายของโรงงาน

(3) การวิจารณ์ทัศนะที่ว่าด้วย “รูปแบบการผลิตรายย่อยของชาวนาเป็นรูปการผลิตหลัก”

จากทัศนะที่ว่าด้วย “จำนวนกรรมกรรับจ้างคงที่” นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็เพราะว่าจำนวนผู้ผลิตนอกเหนือไปจากกรรมกรรับจ้างแล้วไม่ถูกรอบงำโดย “ทุน” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การผลิตรายย่อยของชาวนาเป็นเอกเทศที่อยู่นอกเหนือปริมณฑลครอบงำของทุนนิยม เฟลซานอฟคัดค้านข้อสรุปนี้โดยเขาพยายามชี้ให้เห็นว่าจำนวนผู้ผลิตที่รับการครอบงำของ “ทุน” มีจำนวนมากกว่า “จำนวนกรรมกรรับจ้างในโรงงาน” มากมายนัก และส่วนใหญ่ของผู้ผลิตรายย่อยต้องขึ้นต่อหรือพึ่งพิงต่อทุนไม่มากก็น้อย เพราะว่าการผลิตรายย่อยของชาวนารัสเซียมิได้เป็นเอกเทศ แต่ต้องขึ้นต่อ “พ่อค้าผู้รับซื้อสินค้า” และในหลายท้องที่ในแหล่งอุตสาหกรรมมีการผลัดทวงการทำนาของชาวนา และจำนวนที่ดินที่รวมศูนย์อยู่ในกำมือของเจ้าที่ดินเพิ่มมากขึ้น

(4) การวิจารณ์ทัศนะที่ว่าด้วย “ชุมชนหมู่บ้านชาวนาไม่มีการเปลี่ยนแปลง”

ทัศนะที่ว่าด้วยชุมชนหมู่บ้านชาวนาไม่มีการเปลี่ยนแปลงนี้ขึ้นกรณว่าเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานหลักและอันเดียวของเศรษฐกิจสังคมของประเทศรัสเซีย พัฒนาการของทุนนิยมในภาคเกษตรโดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ทุนเอกชนในภาคเกษตรต่างได้รับการต่อต้านจาก “ชุมชนหมู่บ้าน” ดังนั้น ชุมชนหมู่บ้านชาวนาจึงเป็นป้อมปราการที่ไม่มีวันตีแตกสำหรับการต่อสู้กับทุนนิยม ตัวเฟลซานอฟเองก็หาได้ยืนยันกรณว่า ภาคเกษตรกรรมของรัสเซียปัจจุบันได้กลายไปเป็นทุนนิยมอย่างเต็มตัวแล้วก็ไม่ ในความเป็นจริงการกลายไปเป็นทุนนิยมของภาคเกษตรกรรมมักจะล่าช้ากว่าของภาคอุตสาหกรรมเสมอ สิ่งนี้ไม่ใช่

เฉพาะกรณีของรัสเซียเท่านั้น ที่ไหน ๆ ก็เป็นเช่นนั้น ฉะนั้นปัญหาที่เพลซานอฟต้องการจะชี้ให้เห็นก็คือว่า ปัจจุบันกำลังมีกระบวนการอะไรเกิดขึ้นบ้างในชุมชนหมู่บ้านชาวนารัสเซีย และกระบวนการนั้นมีลักษณะอย่างไร? เพลซานอฟยอมรับว่า ชุมชนหมู่บ้านชาวนาเรเชียก่อนการปลดปล่อยไพร่ในปี 1861 มีลักษณะที่สถิตคงที่มาก เขาอธิบายว่าลักษณะพิเศษของชุมชนหมู่บ้านชาวนาเช่นที่ว่านี้มาจากลักษณะที่สถิต (static) ของระบบเศรษฐกิจก่อนการปฏิรูปปลดปล่อยไพร่ โดยที่ลักษณะพิเศษที่ว่านี้ก็คือ “เศรษฐกิจธรรมชาติแบบพึ่งพาเลี้ยงตนเอง” มีฐานะครอบงำสังคม โดยการแลกเปลี่ยนที่ผ่านเงินตราเป็นไปอย่างน้อยครั้งคราว และสภาพเช่นนี้เองที่ทำให้ชุมชนหมู่บ้านชาวนาเรเชียจำนวนมากต่างแยกย้ายกันดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว และทำการผลิตซ้ำทางโครงสร้างแบบเดิม และความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบเดิมของตนออกมา เพราะฉะนั้นภายในชุมชนหมู่บ้านชาวนาจึงขาดพลังพัฒนาการที่มีลักษณะพลวัต (dynamic) แต่สิ่งนี้เพลซานอฟเห็นว่าได้เปลี่ยนแปลงไปภายหลังการปฏิรูปปลดปล่อยไพร่ในปี 1861 เพราะอิทธิพลของเหล่าสัมพันธ์ทางสากล (ระบบทุนนิยมโลก) ได้ช่วยกระตุ้นพัฒนาการของเศรษฐกิจเงินตราและเศรษฐกิจสินค้าในรัสเซีย สิ่งนี้ยังผลให้เนื้อหาทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านชาวนาในรัสเซียเปลี่ยนแปลงไปกล่าวคือ เกิดกระบวนการแตกสลายในหมู่บ้านชนชั้นชาวนาเรเชียออกเป็นชาวนารวย นายทุนการเกษตร กับเป็นชาวนาจน กรรมาชีพภาคเกษตร ขึ้นในชุมชนหมู่บ้านชาวนาเรเชีย ดังนั้น เพลซานอฟจึงสรุปว่า

“สายธารหลักของทุนนิยมในรัสเซียปัจจุบันยังไม่ใหญ่ก็จริง และในรัสเซียก็ยังมีสถานที่ไม่มากนักที่ความสัมพันธ์ของนายจ้างต่อกรรมกรสอดคล้องอย่างสิ้นเชิงกับแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานต่อทุนในสังคมทุนนิยม แต่ถึงกระนั้นก็ตามยังมีสายธารขนาดเล็กย่อยจำนวนมากที่มาจาก

ทุก ๆ ทิศทางที่มุ่งตรงสู่สายธารหลักของทุนนิยมนี้ ปริมาณจำนวนหยดน้ำของสายธารเหล่านี้เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็ยังเป็นจำนวนมหึมามหาศาลที่ในไม่ช้าสายธารหลักสายนี้ก็จะกลายเป็นลำน้ำที่เชี่ยวกราดอย่างแน่นอนไม่เป็นที่ต้องสงสัย”⁴

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า เพลซานอฟเป็นบุคคลแรกที่ได้พยายามทดลองนำทฤษฎีของลัทธิมาร์กซ์มาประยุกต์ใช้ในประเทศด้อยพัฒนา ไม่ใช่เลนิน ซึ่งการพยายามทดลองเช่นนี้ก่อนอื่นจำเป็นจะต้องข้ายืนยัน การดำรงอยู่ของทุนนิยมในประเทศด้อยพัฒนาเสียก่อน หนังสือ “Our Differences” ของเพลซานอฟเล่มนี้จึงได้ทำหน้าที่อันนี้ และยังเป็นงานเขียนชิ้นแรก ๆ ในหมู่นักลัทธิมาร์กซ์ที่ทำการวิเคราะห์เศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง โดยใช้ทฤษฎีของหนังสือ Das Kapital (ทุน) เล่ม 1 ของมาร์กซ์มาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ ซึ่งทัศนะเกี่ยวกับพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียนี้เองที่ภายหลังในตอนปลายทศวรรษที่ 1890 เลนินจะได้ทำต่อให้สำเร็จสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในงานเขียนของเขาเรื่อง The Development of Capitalism in Russia (1899) ซึ่งในงานเขียนชิ้นนี้ได้เผยไว้ซึ่งเหล่าปัจจัยบางประการที่มีลักษณะอำพรางแฝงเร้นและอึดวิสัย กล่าวคือความเชื่อมั่นในศักยภาพที่ปฏิวัติของกรรมาชีพ ซึ่งแสดงออกมาโดยความพยายามที่เลนินจะพิสูจน์ให้เห็นถึงการขยายตัวของจำนวนกรรมกรรัสเซียในทางภาวะวิสัยกับพื้นฐานทางวัตถุของพันธมิตรระหว่างกรรมกรกับชาวนาที่จะเป็นปฏิปักษ์กับเพลซานอฟของเลนินในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการปฏิวัติรัสเซีย ซึ่งเหล่าปัจจัยนี้จะค่อย ๆ สุกงอมยิ่งขึ้นจนถึงขั้นแตกหักในปี 1905

⁴ อ้างซ้ำจาก TANAKA MASA HARU, *ROSHIA KEIZAI SHISO SHI NO KENKYU* (การค้นคว้าประวัติศาสตร์ความคิดเศรษฐกิจของรัสเซีย), สำนักพิมพ์ MINERUVA, TOKYO, ปี 1967, หน้า 108.

2. เลนินกับการวิเคราะห์ทุนนิยมในรัสเซีย (ช่วงทศวรรษที่ 1890)

งานชิ้นแรก ๆ เกี่ยวกับการวิเคราะห์ทุนนิยมในรัสเซียของเลนิน (1870 – 1924) เป็นงานวิวาทะทางทฤษฎีกับพวกนารอดนิกในช่วงปี 1893–94 ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า “อะไรคือมิตรของประชาชน และพวกเขาได้โจมตีชาวพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยอย่างไร” (มิถุนายน 1894) ถึงแม้ว่างานเขียนชิ้นนี้ของเลนินจะไม่มีลักษณะเป็น original เท่าไรนัก แต่งานเขียนชิ้นนี้ได้ส่อแววของศักยภาพในตัวของเขาหนุ่มที่อายุยังไม่ถึงเบญจเพสคนนี้ได้เป็นอย่างดีว่า เขามีความเข้าใจแตกฉานลึกซึ้งในสิ่งที่เขาศึกษามาอย่างไรบ้าง หนังสือ “อะไรคือมิตรของประชาชน” เล่มนี้ประกอบขึ้นมาจาก 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นการวิจารณ์ทัศนะทางปรัชญาของพวกนารอดนิก ส่วนที่สองเป็นการตรวจสอบทฤษฎีเศรษฐกิจของยูจาคอฟ (แต่ส่วนที่สองนี้ดันฉบับได้สูญหายไปค้นหาไม่พบ) ส่วนที่สามเป็นการวิจารณ์เค้าโครงการทางการเมืองของพวกนารอดนิก โดยผ่านการตรวจสอบข้อเขียนของคูริเวนโก

(ก) เนื้อหาในส่วนแรกของ “อะไรคือมิตรของประชาชน”

โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการรอรธาธิบาย และปกป้องทัศนะแบบวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ โดยเลนินได้เน้นถึงความสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับ “องค์ประกอบสังคมเศรษฐกิจ” ต่อการนำมาใช้วิเคราะห์สังคมทุนนิยมหนึ่ง ๆ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เมื่อฝ่ายนารอดนิกทำการวิจารณ์พวกมาร์กซิสต์ว่าเป็นพวกที่เชื่อถืออย่างงมงายในความไม่เปลี่ยนแปลงของสูตรสำเร็จรูปทางประวัติศาสตร์ที่นามธรรม เลนินก็ได้โต้แย้งคำวิจารณ์ข้อนี้ โดยอ้างคำพูดของเพลซานอฟว่า “พวกเราไม่ว่าในกรณีใดก็ไม่เคยคิดที่จะปกป้องเค้าโครงการของเราภายใต้ข้อเสียเกี่ยวกับภูมิอันยิ่งใหญ่ของมาร์กซ์” กล่าวคือเลนินยืนยันกรานว่าพวกมาร์กซิสต์รัสเซีย

ไม่จำเป็นต้องอ้างชื่อและคำพูดของมาร์กซ์ เพื่อมาสร้างความชอบธรรม และเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจปัญหาของประเทศรัสเซียของตน

“นักลัทธิมาร์กซ์เพียงแต่ขอยืมเอา ‘มรรควิธี’ อันทรงคุณค่าที่ขาดเสียไม่ได้สำหรับการทำให้กระจ่างถึงความสัมพันธ์ทางสังคมมาจากทฤษฎีของมาร์กซ์เท่านั้น เพราะฉะนั้นนักลัทธิมาร์กซ์จึงถือเอาการวิเคราะห์การประเมินของตนว่าเชื่อถือตรงสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่เป็นมาตรฐานในการตัดสินใจ โดยมิได้พึ่งพาใช้สูตรสำเร็จรูปนามธรรมแต่อย่างใด”⁵

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สำหรับเลนินแล้วนักลัทธิมาร์กซ์ที่แท้จริงก็คือผู้ที่เป็นนักวัตถุนิยมอย่างถึงที่สุดที่ถือเอาความเป็นจริงและข้อเท็จจริงเป็นมาตรฐานการตัดสินใจการประเมินและการปฏิบัติที่สำคัญที่สุด เพราะมีแต่เท่านั้นเท่านั้นจึงจะทำให้ลัทธิมาร์กซ์มีชีวิตชีวาอยู่ได้ คัวลัทธิมาร์กซ์เองจึงมีลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็เพราะว่ามันมีลักษณะวัตถุนิยมอยู่ และการที่ลัทธิมาร์กซ์มีลักษณะเป็นวัตถุนิยมก็เพราะว่าจุดเริ่มต้นในทางมรรควิธีของมันไม่ใช่มาจากจิตจากความต้องการ หรืออุดมคติความใฝ่ฝันที่ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ แต่เพราะมันมีจุดเริ่มต้นจากข้อเท็จจริงทางภาวะวิสัย คุณสมบัติข้อนี้ที่มีอยู่ในตัวของเลนินนี้เองที่มีส่วนทำให้เขาสามารถกลายมาเป็นผู้นำในการปฏิวัติรัสเซียในปี 1917 ได้เลนินยังกล่าวอีกว่า

“นักลัทธิมาร์กซ์ของรัสเซียเริ่มต้น (ขบวนการของพวกเขา) จากการวิจารณ์วิธีการแบบอัตวิสัยของนักสังคมนิยมสมัยก่อน (สังคมนิยมชาวนา) พวกเขายอมรับการดำรงอยู่ของการซูคริต และไม่พอใจอยู่แค่การประณามการซูคริตเท่านั้น พวกเขายังพยายามที่จะอธิบาย (สาเหตุของ) การซูคริตด้วย พวกเขายอมรับ

⁵ จาก LENIN, V.I., JINMIN NO TOMO TO WANANIK (อะไรคือมิตรของประชาชน), ฉบับแปลจากภาษารัสเซียเป็นภาษาญี่ปุ่น, สำนักพิมพ์ OTSUKI-SHOTEN, TOKYO, หน้า 92,

ว่าประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาทั้งหมดของรัสเซียภายใต้การปฏิรูปชาวนา (ในปี 1861) ประกอบขึ้นมาจาก การล่มสลายยากจนลงของมวลชนส่วนใหญ่ และการ มั่งมีขึ้นของคนจำนวนน้อย พวกเขาเห็นว่าพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางเทคโนโลยี การบูตริคขนาด มโหฬารต่อผู้ผลิตรายย่อยก็ได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กันด้วย ยิ่งกว่านี้เศรษฐกิจก็ได้พัฒนาขึ้นเสริมความ มั่นคงแข็งแกร่งยิ่งขึ้นจนทำให้พวกเขาจำต้อง สรุปว่า สิ่งที่พวกเขากำลังประจักษ์หน้าอยู่ในปัจจุบัน คือ องค์การเศรษฐกิจสังคมแบบกรรมวิธี (ทุน นิยม) ที่ก่อให้เกิดการกดขี่และบูตริคมวลชนอย่าง หลีกเลียงไม่ได้ เค้าโครงการปฏิบัติการของพวกเขา ได้ถูกกำหนดขึ้นมาโดยตรงจากความมั่นใจในข้อ สรุปข้างต้นนี้”⁶

ในปี 1894 ขณะที่เลนินเขียนข้อความข้างต้น เขายังเชื่อมั่นใน “การตื่นตัวขึ้นมาเอง” เข้ามาร่วมใน การเปลี่ยนแปลงของกรรมกรรัสเซียอยู่มาก แต่ประ- สบการณ์ในการได้สัมผัสและเคลื่อนไหวในหมู่ กรรมกรของเลนินตั้งแต่ปี 1894-1897 เลนินได้พบ เห็นถึงความไม่สนใจในการเมืองของกรรมกรส่วนใหญ่ และแนวโน้มของลัทธิเศรษฐกิจที่คำนึงแต่ผล ประโยชน์ปัจจุบันและเฉพาะหน้าทางเศรษฐกิจ มากกว่าผลประโยชน์ในอนาคตในหมู่กรรมกร สิ่งนี้ มีผลทำให้เลนินหันไปยอมรับแนวคิด Revolutionary Elite หรือ “นักปฏิวัติอาชีพ” อันเป็นประเพณีความ คิดปฏิวัติของรัสเซียตั้งแต่สมัยทกาเชฟ (Tkachev, 1844-1885), เนชาเยฟ (Nechayev) แทน⁷ เพราะ เขาสรุปว่าชนชั้นกรรมกรโดยตัวของมันเองแล้ว สามารถพัฒนาจิตสำนึกทางชนชั้นได้แค่ลัทธิสหภาพ แรงงานเท่านั้นไม่สามารถพัฒนาไปสู่จิตสำนึกแบบ สังคมนิยมอย่างเป็นไปเองได้

(ข) เนื้อหาในส่วนที่สามของ “อะไรคือมิตรของ ประชาชนฯ”

เนื้อหาในส่วนใหญ่ของส่วนที่สามนี้ใช้ไปในการวิจารณ์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของพวกนารอดนิก ก่อนที่จะมาวิจารณ์เค้าโครงการทางการเมืองของพวกเขา เนื้อหาหลัก ๆ ในการวิจารณ์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของ พวกนารอดนิกของเลนินในที่นี้ก็คือ การวิจารณ์ทฤษฎี “ระบบเศรษฐกิจประชาชน” หรือทฤษฎี “รูปแบบ การผลิตย่อยของชาวนาเป็นรูปแบบการผลิตหลัก” กับการวิจารณ์ทฤษฎี “ชุมชนหมู่บ้านใน ชนบทไม่เปลี่ยนแปลง” โดยชี้ให้เห็นถึงการ แดกสลายทางชนชั้นของชาวนาในชนบทรัสเซีย ซึ่ง มรรควิธีในการวิจารณ์ของเลนินนี้ก็รับเอาอิทธิพลทาง ความคิดจากเพลซานอฟมาอีกต่อหนึ่งนั่นเอง เพียงแต่ ว่าในที่นี้เลนินได้ทำการวิเคราะห์ทางสถิติอย่างละ- เียดอีกด้วย อีกทั้งยังได้เปิดโปงพื้นฐานทางวัตถุของ ความคิด “สังคมนิยมแบบชาวนา” ของพวกนารอดนิก ว่าอยู่ที่ “รูปแบบการผลิตรายย่อย” โดยที่พวก นารอดนิกเป็นตัวแทนทางความคิด (Ideologue) ของ พวกนายทุนน้อย และเนื่องจากในความเป็นจริง ชุมชนหมู่บ้านชนบทกำลังแตกสลาย สิ่งนี้มีผลทำให้ ผู้คนในขบวนการ “สังคมนิยมแบบชาวนา” เดิมของ รัสเซียต้องแตกสลายไปด้วย โดยที่ด้านหนึ่งมีผู้คน ส่วนหนึ่งได้พัฒนาดนเองไปสู่ “สังคมนิยมแบบ กรรมกร” (เช่นสายของเพลซานอฟ, เลนิน) ในอีก ด้านหนึ่งก็มีผู้คนส่วนหนึ่งที่ตกต่ำถดถอยลงไปเป็น “พวกก๊าวหน้าที่สามานย์”

แต่เนื่องจากหนังสือ “อะไรคือมิตรของประ- ชาชนฯ” ของเลนินเล่มนี้เป็นหนังสือ “ใต้ดิน” ที่พิมพ์ ออกมาจำนวนไม่กี่สิบเล่ม จึงส่งผลทางการเมืองต่อ ขบวนการกรรมกรในขณะนั้นน้อยกว่างานเขียนของ นักคิดคนอื่นในรุ่นเดียวกับเขา (มาร์ตอฟ, สเตอร์เว) ชื่อเสียงของเลนินเริ่มโด่งดังเป็นที่รู้จักในหมู่ชาว สังคมประชาธิปไตยรัสเซียในระดับทั่วประเทศในฐานะ นักมาร์กซิสต์คนสำคัญก็ภายหลังจากที่เขาได้เขียน

⁶ เลนิน, *เพ่งอำพ*, หน้า 86.

⁷ David Shub, *LENIN*, Penguin Books, 1966, P.32.

หนังสือเรื่อง The Development of Capitalism in Russia ออกมาอย่างถูกกฎหมายในปี 1899 แล้วนั่นเอง หนังสือเล่มนี้เลนินได้ใช้เวลาค้นคว้ากว่า 3 ปีในช่วงที่เขาถูกเนรเทศไปอยู่ที่ไซบีเรีย โดยเริ่มเขียนตั้งแต่ปี 1896 มาแล้วเสร็จในปี 1899 ความสำคัญของหนังสือเล่มนี้ต่อการก่อตัวของความคิดของเลนินมีมากเพียงใดนั้น จะเห็นได้จากคำบอกเล่าของตัวเลนินเองใน “คำนำของการพิมพ์ครั้งที่ 2” ของหนังสือเล่มนี้เมื่อปี 1907 ภายหลังจากที่เลนินได้ผ่านประสบการณ์การปฏิวัติรัสเซียครั้งที่ 1 ในปี 1905 มาแล้วว่า

“การวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจ และการวิเคราะห์โครงสร้างทางชนชั้นในรัสเซียในหนังสือเล่มนี้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตรวจสอบทางเศรษฐกิจ และการวิเคราะห์ทางสถิติอย่างวิพากษ์ได้รับการพิสูจน์ (ถึงความถูกต้องของมัน) ในปัจจุบัน โดยปฏิบัติการทางการเมืองอย่างโจ่งแจ้งของเหล่าชนชั้นต่าง ๆ ทั้งปวงในกระบวนการปฏิวัติ (1905) บทบาทนำของชนชั้นกรรมาชีพได้เป็นที่กระจ่างชัด และมันก็เป็นที่น่าประหลาดใจเช่นกันว่าพลังของชนชั้นกรรมาชีพในกระบวนการของประวัติศาสตร์มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นกว่าสัดส่วนจำนวนที่มันครอบครองอยู่ในจำนวนประชากรทั้งหมดอย่างไม่อาจวัดเทียบได้ พื้นฐานทางเศรษฐกิจของปรากฏการณ์ทั้ง 2 อันนี้ (เกี่ยวกับบทบาทและพลังของชนชั้นกรรมาชีพ) ได้รับการพิสูจน์แล้วในหนังสือเล่มนี้”⁸

กล่าวคือเลนินมีทัศนะว่า การวิเคราะห์กระบวนการทางเศรษฐกิจ จะนำไปสู่ การกำหนดโครงสร้างทางชนชั้น และความสัมพันธ์ของเหล่าชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมนั้นซึ่งจะนำไปสู่ การกำหนดทิศทางหลักของกระบวนการทางการเมืองซึ่งเป็นผลของการต่อสู้ทางชนชั้นของกลุ่มพลังต่าง ๆ หลายชนชั้นที่มีผลประ-

โยชนขัดแย้งกัน ซึ่งจะนำไปสู่ การกำหนดเค้าโครงการปฏิวัติสำหรับชนชั้นหลักที่ปฏิวัติที่สุดมีอนาคตที่สุดที่เป็นผลสรุปที่ได้มาจากการวิเคราะห์กระบวนการทางเศรษฐกิจนี้ ฉะนั้นการวิเคราะห์กระบวนการทางเศรษฐกิจในหนังสือ The Development of Capitalism in Russia ของเลนินเล่มนี้ จึงได้ให้ “ความมั่นใจ” แก่เลนินต่อความเชื่อมั่นใน “ความถูกต้อง” ของแนวทางการปฏิวัติของเขาภายหลังการปฏิวัติปี 1905 และยังเป็นเสาหลักทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง ของ “ลัทธิบอลเชวิค” ของเลนิน พร้อม ๆ กับหนังสือจักรพรรดินิยมพัฒนาการขั้นสูงสุดของทุนนิยม (เป็นภาษารัสเซีย, 1917) ของเขาด้วย

หนังสือ The Development of Capitalism in Russia ของเลนินเล่มนี้ มีหัวเรื่องย่อย (sub-title) ว่า “กระบวนการของการก่อตัวของตลาดภายในประเทศสำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่” เพราะฉะนั้นจุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ปัญหาการก่อตัวของตลาดภายในประเทศสำหรับทุนนิยมรัสเซีย โดยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในหนังสือ Das Kapital (เล่ม 1-2-3) ของมาร์กซ์มาวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจของรัสเซียในขณะนั้น (ทศวรรษที่ 1890) หนังสือเล่มนี้ประกอบขึ้นมาจาก 8 บท ซึ่งแบ่งตามตรรกทฤษฎีได้เป็น 4 ส่วนดังต่อไปนี้คือ

โครงสร้างทางตรรกะของหนังสือ The Development of Capitalism in Russia ของเลนิน

ส่วนที่ 1 มรรควิถี, กรอบทางทฤษฎีของหนังสือ บทที่ 1 “ข้อผิดพลาดทางทฤษฎีของพวกนักเศรษฐศาสตร์นารอดนิก”

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมของรัสเซีย

บทที่ 2 “การแตกตัวของชนชั้นของชาวนา” (เป็นการวิเคราะห์จากแง่ของเศรษฐกิจชาวนา)

บทที่ 3 “การเปลี่ยนย้ายจากเศรษฐกิจแบบ Corvée

⁸ LENIN, *The Development of Capitalism in Russia* Progress Publishers, Moscow, 1974, P.31.

(ส่วยงาน) ไปสู่เศรษฐกิจแบบเจ้าที่ดิน”
(เป็นการวิเคราะห์จากแง่ของเศรษฐกิจเจ้า-
ที่ดิน)

บทที่ 4 “การเติบโตของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์”
(เป็นการวิเคราะห์จากแง่ของการขยายตัว
ของเศรษฐกิจสินค้าในภาคเกษตรกรรม)

ส่วนที่ 8 การวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในภาค
อุตสาหกรรม (จากแนวมองแบบทฤษฎีขั้น
ตอน, Theory of Stages)

บทที่ 5 “เหล้าขั้นตอนในช่วงแรกของทุนนิยมใน
ภาคอุตสาหกรรม”
(เป็นการวิเคราะห์เหล้ารูปการที่หลากหลาย
ของอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมในรัสเซีย
อย่างเป็นขั้นตอน)

บทที่ 6 “หัตถกรรมโรงงานแบบทุนนิยมกับ
อุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบทุนนิยม”

บทที่ 7 “พัฒนาการของอุตสาหกรรมเครื่องจักร
ขนาดใหญ่”

ส่วนที่ 4 บทสรุปผลของการวิเคราะห์

บทที่ 8 “การก่อตัวของตลาดภายในประเทศ”
(และ“คำนำ”ในการพิมพ์ครั้งที่ 2)

ส่วนที่ 1 มรรควิธี, กรอบทางทฤษฎีของ The Deve-
lopment of Capitalism in Russia

ส่วนที่ 1 อันเป็นบทที่ 1 ของหนังสือเล่มนี้นับ
เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดเพราะว่าเป็นมรรควิธีและ
เป็นกรอบทางทฤษฎีของหนังสือเล่มนี้ แต่กรอบทาง
ทฤษฎีของหนังสือเล่มนี้ของเลนินไม่ซับซ้อนเท่าใดนัก
เลนินเริ่มต้นจากทัศนะที่ว่า การก่อตัวของตลาดภายใน
ประเทศเป็นกระบวนการพื้นฐานของการเกิดขึ้นและ
พัฒนาการของทุนนิยม กล่าวคือ เป็นทฤษฎีตลาด
(Theory of Market) ที่มีรูปแบบของตรรกะการพัฒนา
ทางประวัติศาสตร์เป็นดังต่อไปนี้คือ

เศรษฐกิจแบบธรรมชาติ (Natural Economy)
พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจสินค้าแบบง่าย ๆ (Simple Com-
modity Economy) พัฒนาไปสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม
(Capitalist Economy) สิ่งที่เลนินต้องการจะชี้ในบท
นี้ก็คือ

(1) ตลาด (Market) เป็นแนวคิดพื้นฐาน (Ca-
tegorry) ของเศรษฐกิจสินค้า โดยที่ยังการแบ่งงาน
ทางสังคม (การ Specialize ของแรงงานการผลิตใน
ระหว่างเหล่าหน่วยเศรษฐกิจ) พัฒนาขยายตัวมาก
ยิ่งขึ้นเพียงใด การกลายเป็นผลผลิต (Products) ของ
สินค้า (Commodity) ก็ยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น และ
พร้อม ๆ กับการกลายเป็นผลผลิตของสินค้า การก่อตัว
ของตลาดที่เป็นที่แลกเปลี่ยนระหว่างสินค้าด้วยกัน
ก็จะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นการขยายตัวของตลาดจึงเป็น
ผลของการแบ่งงานทางสังคม

(2) การเปลี่ยนย้ายจากเศรษฐกิจสินค้าไปสู่
เศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งเป็นพัฒนาการที่สมบูรณ์ที่สุด
ของเศรษฐกิจสินค้า (ซึ่งก็คือการเกิดกระบวนการแบ่ง
แยกผู้ผลิตรายย่อย หรือผู้ผลิตโดยตรงออกจากปัจจัย
การผลิต ซึ่งก่อให้เกิดผล 2 ประการคือ การกลายเป็น
ผู้ขายแรงงาน (ขายพลังแรงงาน) ของผู้ผลิตรายย่อย
กับการกลายเป็น“ทุน”ของปัจจัยการผลิต) จะทำให้
เกิดการขยายตัวของตลาด มิใช่การหดตัวของตลาด
อย่างที่พวกนารอดนิกยื่นกราน และผลที่ตาม
มาของกระบวนการแบ่งแยกผู้ผลิตโดยตรงออกจาก
ปัจจัยการผลิตก็คือ การล่มสลายของผู้ผลิตรายย่อย
อุตสาหกรรมแยกตัวเป็นเอกเทศจากเกษตรกรรม และ
ตัวเกษตรกรรมเองก็มีลักษณะเป็น “อุตสาหกรรม”
ที่ทำการผลิตเพื่อขาย การขยายตัวของประชากรใน
ภาคอุตสาหกรรมจะเติบโตเร็วกว่าประชากรในภาค
เกษตรกรรม มีการลดลงของจำนวนประชากรในภาค
เกษตรกรรม เหล่านี้เป็นต้น

สำหรับเลนินแล้ว ทฤษฎีพัฒนาการของทุน
นิยมในรัสเซียจึงเป็นทฤษฎีพัฒนาการของตลาดภายใน
ประเทศ โดยที่ “ตลาดภายในประเทศปรากฏตัวขึ้นเมื่อ

เศรษฐกิจสินค้าปรากฏ----- ตลาดภายในประเทศ จะขยายตัวออกไปพร้อม ๆ กับการที่เศรษฐกิจสินค้าขยายตัวจากผลิตไปสู่พลังแรงงาน และพร้อม ๆ กับสัดส่วนที่พลังแรงงานกลายเป็นสินค้าทุนนิยมก็จะครอบคลุมการผลิตทั้งหมดของประเทศ โดยพัฒนาหลัก ๆ ไปที่ปัจจัยการผลิตซึ่งนับวันจะครอบครองฐานะที่สำคัญในสังคมทุนนิยมยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ⁹ ภายหลังจากที่เลนินได้วางกรอบทางทฤษฎีสำหรับการวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย ดังข้างต้นแล้ว งานในบทต่อ ๆ ไปของหนังสือของเลนินจึงเป็นการตรวจสอบเหล่าข้อมูล เหล่าข้อเท็จจริงอย่างรอบด้านเกี่ยวกับพัฒนาการของทุนนิยมในประเทศรัสเซีย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์ทางสถิติตัวเลขเชิงวิพากษ์ ซึ่งงานนี้เป็นเนื้อหาหลักของส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 ของหนังสือ

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมของรัสเซีย

ส่วนที่ 2 นี้ประกอบขึ้นมาจาก 3 บท โดยบทที่ 2 เป็นการวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านชนบทจากแง่มุมของชาวนา บทที่ 3 เป็นการวิเคราะห์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านชนบทจากแง่มุมของเจ้าที่ดิน บทที่ 4 เป็นการวิเคราะห์เศรษฐกิจชนบทจากแง่มุมของการขยายตัวของเศรษฐกิจสินค้าในภาคเกษตรกรรม ใน 3 บทนี้บทที่ 2 “การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา” (The Differentiation of the Peasantry) นับว่ามีความหมายและสำคัญที่สุด สำหรับการวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในประเทศล้าหลังอย่างประเทศรัสเซียที่เป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีชาวนาเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ

⁹ LENIN, *พื้ฉัฟ*, หน้า 69. และในหน้าถัดไปเลนินยังได้กำหนดหัวข้อของบทต่อ ๆ ไปว่า “ปัญหาที่ว่าตลาดภายในประเทศสำหรับทุนนิยมของรัสเซียก่อตั้งขึ้นมาได้อย่างไร? ในที่สุดแล้วก็จะนำมาสู่ปัญหาดังต่อไปนี้ : เหล่าด้านต่าง ๆ ของเศรษฐกิจกับประชาชาติรัสเซียจะพัฒนาคลี่คลายอย่างไรและไปในทิศทางไหน? และเหล่าด้านต่าง ๆ นี้มีความเกี่ยวข้องและพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างไร” (หน้า 70).

ก. บทที่ 2 “การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา”
สิ่งที่เลนินพยายามจะชี้ให้เห็นในบทที่ 2 ภายหลังจากการที่เขาได้ทำการตรวจสอบเหล่าข้อมูลสถิติก็คือ

(1) สภาพแวดล้อมทางสังคม-เศรษฐกิจซึ่งชาวนารัสเซียปัจจุบันเผชิญอยู่เป็นเศรษฐกิจสินค้าที่แม้จะมีความแตกต่างกันบ้างในระดับตามท้องที่ต่าง ๆ แต่โดยพื้นฐานหลัก ๆ แล้ว ชาวนายังต้องพึ่งพาและขึ้นต่อตลาดทั้งในด้านการบริโภคส่วนบุคคลและในด้านการดำเนินการ

(2) ระบบของเหล่าความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจในหมู่ชนชั้นชาวนาได้แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเหล่าความขัดแย้งต่าง ๆ ทั้งปวงที่เป็นสิ่งจำเพาะที่แฝงอยู่ในเศรษฐกิจสินค้าและระบบทุนนิยม ทั้งปวง นั่นคือการแข่งขัน การต่อสู้เพื่อความเป็นเอกเทศทางเศรษฐกิจ การซื้อและยืมเช่าที่ดิน การรวมศูนย์การผลิตไว้ในมือของชนส่วนน้อย การบังคับกดดันทางเศรษฐกิจให้คนส่วนมากต้องกลายเป็นผู้สังกัดในชนชั้นกรรมาชีพ การขูดรีดคนส่วนใหญ่ของคนส่วนน้อยโดยผ่านทุนพาณิชย์ และการว่าจ้างแรงงานการเกษตร และทั้ง ๆ ที่มีเหล่าระบบสถาบันเก่าจำนวนมากที่คอยขัดขวางจำกัดการพัฒนาของทุนนิยม แต่ถึงกระนั้นก็ยังเกิดการก่อตัวของเหล่าปัจจัยของทุนนิยมภายใน “ชุมชนหมู่บ้านชนบท” รัสเซียอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหล่าระบบสถาบันที่ล้าหลัง (ก่อนทุนนิยม) สามารถกระทำได้อีกแต่เพียงทำให้ transformative effects (ประสิทธิผลที่ทำให้เปลี่ยนแปลง) ของทุนนิยมอันได้แก่ การพัฒนาขยายตัวของพลังการผลิตและการเปลี่ยนแปลงของเหล่าความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งปวงในชนบท ปรากฏออกมาอย่างเชื่องช้า และอย่างค่อยเป็นค่อยไปเท่านั้น

(3) ผลรวมส่วนทั้งหมดของเหล่าความขัดแย้งทางเศรษฐกิจทั้งปวงในหมู่ชาวนาประกอบขึ้นมาเป็นสิ่งที่เรียกว่า “การแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา” หรือกระบวนการเลิกเป็นชาวนา (depeasanting) สิ่ง

นี้หมายความว่าได้เกิดกระบวนการสลายตัวของชนชั้นชาวนาแบบเก่าที่เป็นแบบ patriarchal (ปิตุลาธิปไตย) และนำไปสู่การสร้างผู้อาศัยในชนบท (rural inhabitants) ในรูปแบบใหม่ 2 รูปแบบซึ่ง 2 รูปแบบใหม่ของผู้อาศัยในชนบทนี้ก็คือ กระจุกพีชนบท (rural bourgeoisie) กับกรรมาชีพชนบท (rural proletariat) ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ผลิตสินค้ากับชนชั้นกรรมกรรับจ้างในชนบท โดยที่ลักษณะร่วมของ 2 รูปแบบใหม่นี้ก็คือ ลักษณะที่เป็นสินค้าและเงินตราของเศรษฐกิจ

(4) การแตกสลายทางชนชั้นของชาวนาออกเป็นชนชั้นกระจุกพีชนบทกับชนชั้นกรรมาชีพชนบท ตามมาด้วยการลดจำนวนลงของชาวนากลาง (middle peasant) โดยที่การดำรงอยู่ของชาวนากลาง (ชาวนาอิสระ) เป็นจำนวนมากในบางท้องที่แสดงถึงความอ่อนแอของพัฒนาการของเศรษฐกิจสินค้าในท้องที่นั้น ๆ แต่ฐานะของ “ชาวนากลาง” ประเภทนี้ไม่มั่นคง มันเป็นเพียงสภาพระยะผ่านของการกลายไปสู่กระจุกพีชนบทของชาวนากลางจำนวนน้อยนิด หรือการกลายไปสู่กรรมาชีพชนบทของชาวนากลางจำนวนมาก

(5) การแตกสลายทางชนชั้นของชาวนาได้สร้างตลาดภายในประเทศสำหรับทุนนิยมโดยที่กรรมาชีพชนบทแม้จะบริโภคในปริมาณและคุณภาพที่น้อยกว่าชาวนากลาง แต่กลับซื้อในจำนวนที่มากกว่าชาวนากลาง ส่วนกระจุกพีชนบทช่วยสร้างตลาดโดยการเปลี่ยนปัจจัยการผลิตให้เป็นทุน (ขยายกิจการเกษตร) และโดยการเพิ่มขึ้นของความต้องการในการบริโภคส่วนบุคคลของกระจุกพีชนบท (และชาวนารวย)

ในการวิเคราะห์ทางสถิติอย่างวิพากษ์ในบทที่ 2 เลนินได้วิจารณ์การทำสถิติแบบหา “อัตราเฉลี่ย” ของชาวนา (มองเห็นชนชั้นชาวนามีลักษณะเป็นเอกพันธ์) โดยใช้การถือครองที่ดินตามการแบ่งปันโดยกฎหมายของรัฐ (allotment land) มาเป็นมาตรฐานว่าเป็นการให้ภาพที่บิดเบือน ห้างเหิน และปิดบังความขัดแย้งในความเป็นจริงในชนบท เพราะในการใช้

วิธีการทางสถิติ เลนินขึ้นกรานว่า “สถิติจะต้องเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเหล่าความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจ (ในความเป็นจริง) ที่ได้รับการยืนยันจากการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ตัวเลขสถิติจะต้องไม่กลายเป็นเป้าหมายโดยตัวของมันเอง”¹⁰

ฉะนั้นในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจของชาวนาในชนบทรัสเซีย เลนินจึงเสนอให้ใช้การกำหนดขนาดและประเภทของกิจการ มาเป็นมาตรฐานหลักในการแบ่งประเภททางชนชั้นของชาวนาแทนการถือครองที่ดินแบ่งปัน¹¹ เพราะกระบวนการแตกสลายทางชนชั้นของชาวนา “เป็นสิ่งหนึ่งของชีวิตจริง (real life) ที่พันเกินกรอบทางกฎหมาย (การถือครองที่ดินแบ่งปันตามกฎหมาย)”¹² ไม่แต่เท่านั้น เลนินยังเห็นว่าจะต้องเพิ่มเติมมาตรฐานรองอื่น ๆ ประกอบในการพิจารณาด้วยเพื่อให้รอบคอบ นั่นคือการแบ่งประเภทชนชั้นชาวนาตามสัตว์ที่ใช้ไถนา, การแบ่งประเภทชนชั้นชาวนาตามจำนวนคนทำงาน (แรงงานในครอบครัว) การแบ่งประเภทชนชั้นชาวนาตามประเภทกิจการโดยแบ่งเป็น ประเภทไม่ทำกิจการกับประเภททำกิจการ ซึ่งประเภททำเป็นกิจการยังแบ่งออกได้เป็น (ก) กิจการเกษตรล้วน ๆ (ข) กิจการผสม (ค) กิจการพาณิชย์และอุตสาหกรรม การแบ่งประเภทชนชั้นชาวนาตามจำนวนการว่าจ้างกรรมกรรับจ้างชนบท (farm labourer)

ส่วนในการกำหนดปฏิสัมพันธ์ (interrelation) ระหว่างกลุ่ม (ชนชั้น) ชาวนาต่าง ๆ ที่แตกตัวออกมา เลนินเห็นว่าจะต้องพิจารณาตามข้อมูลดังต่อไปนี้ ซึ่งเป็นมาตรฐานข้อมูลที่มีความสำคัญที่สุดในการพิจารณาปัญหาการแตกสลายทางชนชั้นของชาวนานั้นคือ

(1) จำนวนครัวเรือนของชาวนา (households)

¹⁰ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 511.

¹¹ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 106.

¹² เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 104.

(2) จำนวนประชากรชาวนาทั้ง 2 เพศ (3) ขนาดของที่ดินแบ่งปัน (4) ขนาดของที่ดินที่ซื้อ (5) ขนาดของที่ดินที่เช่า (6) **ขนาดของที่ดินที่ให้เช่า** (7) จำนวนที่ดินทั้งหมดที่เป็นเจ้าของ หรือใช้โดยกลุ่ม (ที่ดินแบ่งปัน + ที่ดินซื้อ + ที่ดินเช่า - ที่ดินให้เช่า) (8) ขนาดที่ดินเพาะปลูก (9) จำนวนสัตว์ที่ใช้ไถนา (10) จำนวนสัตว์เลี้ยงทั้งหมด (11) จำนวนครวเรือนที่จ้างกรรมกรรับจ้างชนบท (12) **จำนวนครวเรือนชาวนาที่เป็นผู้รับจ้าง** (13) จำนวนอุปกรณ์อุตสาหกรรมและพาณิชย์ (14) จำนวนเครื่องมือการเกษตรที่ทันสมัยในจำนวนมาตรฐานข้อมูลทั้ง 14 หัวข้อ ที่กล่าวมานี้ มีข้อ (6) กับข้อ (12) เท่านั้นที่มีความหมายในทางลบ ที่หมายถึงการล่มจมของกิจการ การล่มสลายของชาวนาและการเปลี่ยนกลายจากชาวนาไปเป็นกรรมกร ในขณะที่หัวข้ออื่น ๆ นอกเหนือไปจากข้อ (6) กับข้อ (12) ล้วนมีความหมายในทางบวก ที่หมายถึงการขยายตัวของกิจการ, การเปลี่ยนกลายจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur)¹³

(ข) บทที่ 3 “การเปลี่ยนย้ายจากเศรษฐกิจแบบส่วยงานไปสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมของเจ้าที่ดิน”

ในขณะที่ในบทที่ 2 เป็นการวิเคราะห์การแตกสลายทางชนชั้นของชาวนาว่าเป็นการทำให้เป็น **ทุนนิยมของรากฐานทางเศรษฐกิจของรัสเซีย** สำหรับบทที่ 3 นี้เป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเศรษฐกิจเจ้าที่ดิน และระบบส่วยงาน (corvée system) ที่ยังมี “การบีบบังคับนอกเหนือไปจากเศรษฐกิจ” (other than economic pressure) หลงเหลืออยู่ เลนินเห็นว่าในการจะเริ่มต้นวิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจเจ้าที่ดินปัจจุบันจำเป็นต้องพิจารณาเศรษฐกิจเจ้าที่ดินที่อยู่ในฐานะครอบงำสมัยไพร่ (serfdom) เสียก่อน ฐานะครอบงำของเศรษฐกิจแบบส่วยงานตั้งอยู่บนเงื่อนไขเบื้องต้นที่จำเป็นดังต่อไปนี้คือ

(1) การครอบงำของเศรษฐกิจธรรมชาติที่มีลักษณะปิดตัวและเลี้ยงตนเองของมณฑลของเจ้าที่ดิน (the landed estate)

(2) ผู้ผลิตโดยตรงจำเป็นต้องได้รับการแบ่งปันปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินและผู้ผลิตโดยตรงจะต้องถูกผูกติดอยู่กับที่ดิน “สิ่งนี้เป็นเงื่อนไขหนึ่งสำหรับเศรษฐกิจเจ้าที่ดิน โดยที่จุดประสงค์ของมันคือการรับประกัน ปัจจัยการยังชีพของชาวนา แต่เป็นการรับประกันแรงงานให้แก่เจ้าที่ดิน”¹⁴

(3) การขึ้นต่อทางบุคคล (personal dependence) ของชาวนาต่อเจ้าที่ดิน กล่าวคือมีการ “บีบบังคับนอกเหนือไปจากเศรษฐกิจ” เพราะถ้าเจ้าที่ดินไม่มีอำนาจโดยตรงเหนือบุคคลที่เป็นชาวนาแล้ว เจ้าที่ดินก็จะไม่สามารถบังคับให้คน ๆ หนึ่ง ที่มีที่ดินแบ่งปันของตนเอง มาทำงานให้แก่คนอื่นที่เป็นเจ้าของที่ดินได้ในเศรษฐกิจ เจ้าที่ดินแรงงานส่วนเกินของชาวนาจึงถูกแบ่งแยกทางสถานที่ (space) จากแรงงานจำเป็นของชาวนา

(4) ระดับที่ต่ำมาก และสภาพที่แน่นิ่งทางเทคนิคการเกษตรเป็นเงื่อนไขและเป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของระบบเศรษฐกิจแบบส่วยงาน (เศรษฐกิจเจ้าที่ดินในขั้นก่อนทุนนิยม)

เลนินเห็นว่าการยกเลิกระบบไพร่ในปี 1861 นำไปสู่การบ่อนทำลาย (undermine) รากฐานที่สำคัญทั้งหมดของระบบเศรษฐกิจแบบส่วยงาน เศรษฐกิจชาวนาได้ถูกแยกตัวออกจากเศรษฐกิจเจ้าที่ดิน ชาวนาสามารถซื้อที่ดินและครอบครองเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ในขณะที่เจ้าที่ดินก็ย้ายตนเองจากระบบส่วยงานไปสู่ระบบทุนนิยมที่ตั้งอยู่บนรากฐานที่ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิงกับระบบส่วยงาน แต่การเปลี่ยนย้ายไปสู่ระบบเศรษฐกิจ “ใหม่” นี้ ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างทันทีทันใด ด้วยสาเหตุ 2 ประการคือ

(1) เหล่าเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการผลิตแบบ

¹³ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 131.

¹⁴ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 194.

ทุนนิยมยังไม่ดำรงอยู่ มีความจำเป็นจะต้องมีชนชั้นที่เกยชินกับการทำงานแบบรับจ้าง และเกษตรกรรมจะต้องไม่ใช่ธุรกิจของ “พวกเจ้า” แต่เป็นการจัดตั้งแบบเดียวกับวิสาหกิจอุตสาหกรรมและพาณิชย์ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้สามารถจะเกิดขึ้นได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปเท่านั้น

(๒) แม้ระบบเศรษฐกิจแบบส่วยงานจะถูกบ่อนทำลาย แต่มันก็ยังไม่ได้ถูกแยกสลายโดยสิ้นเชิง สิ่งนี้ทำให้เศรษฐกิจชาวนาไม่สามารถแยกตัวออกจากเศรษฐกิจเจ้าที่ดินได้อย่างสมบูรณ์

การไม่อาจเปลี่ยนย้ายไปสู่ระบบเศรษฐกิจได้อย่างทันทีทันใด ภายหลังการยกเลิกระบบไพร่ในปี 1861 ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจระยะผ่าน (ระบบเศรษฐกิจผสม) ที่เป็นการประสาน (combination) ลักษณะพิเศษของทั้งระบบส่วยงานกับระบบทุนนิยมเข้าด้วยกัน สิ่งนี้เป็นผลที่เกิดขึ้นเนื่องจาก เศรษฐกิจทุนนิยมยังไม่ปรากฏตัวอย่างทันทีทันใด และเศรษฐกิจแบบส่วยงานก็ยังไม่สมบูรณ์ไปโดยทันทีทันใด ต่อสภาพของระบบเศรษฐกิจผสมระหว่าง 2 ระบบ (โครงสร้างเศรษฐกิจแบบเชิงซ้อน) ของเศรษฐกิจแบบส่วยงานกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเช่นนี้ ถ้ามองจากจุดยืนที่พลวัต (dynamic) ที่ไม่สถิต (static) ของช่วงเวลา รวม 40 ปี จากปี 1861 – ปี 1899 แล้วละก็ จำเป็นจะต้องตั้งปัญหาต่อไปอีกว่า

“ในระหว่าง 2 ระบบนี้ ระบบไหนที่กำลังเป็นตัวจำกัดระบบอื่น ภายใต้อิทธิพลสะท้อนของกระบวนการวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจส่วนทั้งหมด”¹⁵

¹⁵ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 200.

และเป็นที่แน่นอนว่า เลนินยืนอยู่บนจุดยืนที่พลวัต นี้ด้วยเช่นกัน เพราะว่าจุดประสงค์หลักของงานเขียนของเลนินชิ้นนี้มีใช่แต่การอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จากกิจการรายย่อยไปสู่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของรัสเซียเฉย ๆ เท่านั้น แต่ยังเป็นการอธิบายโครงสร้างการพัฒนาของเศรษฐกิจรัสเซีย

คำตอบของเลนินต่อปัญหาข้างต้นนี้ก็คือว่า มีการเสื่อมถอยของระบบส่วยงาน ทั้งนี้ก็เพราะว่าพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจสินค้ามันขัดแย้งอย่างไม่อาจไปกันได้กับระบบส่วยงาน เนื่องจากระบบส่วยงานตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจธรรมชาติบนเทคนิคที่ไม่เปลี่ยนแปลง และบนความสัมพันธ์ที่ขึ้นต่อของชาวนาต่อเจ้าที่ดิน พัฒนาการของเศรษฐกิจสินค้ากับเกษตรกรรมแบบพาณิชย์จะเป็นตัวชักทำลายเงื่อนไขการดำรงอยู่ของระบบส่วยงานไปที่ละก้าว ๆ ฉะนั้น การแตกสลายทางชนชั้นของชาวนาจึงเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสื่อมถอยของระบบส่วยงานเพราะ “ยิ่งความเสื่อมถอยของเศรษฐกิจธรรมชาติและของชาวนากลางมีมากขึ้นเพียงใด ระบบส่วยงานก็จะถูกขจัดโดยทุนนิยมมากขึ้นเท่านั้น”¹⁶

ความก้าวหน้าในทางประวัติศาสตร์ของระบบทุนนิยมต่อระบบส่วยงาน ยังปรากฏออกมาในรูปของความเหนือกว่าในแง่ของพลังการผลิต นั่นคือ (1) การสูงขึ้นของผลิตภาพของงาน (2) การเพิ่มขึ้นของผลผลิต (3) การประหยัดเวลานวดข้าว (4) การเพิ่มขึ้นของค่าจ้างของกรรมกร (5) การเพิ่มขึ้นของกำไรของผู้ประกอบการ ไม่แต่เท่านั้นระบบทุนนิยมยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการไถนา จากการใช้คันไถไม้มาเป็นคันไถเหล็ก และเกิดการเปลี่ยนแปลงในเทคนิคการเกษตรไปสู่วิธีประกอบการแบบใหม่ที่เรียกร้องความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านการเกษตรและการพาณิชย์ สิ่งนี้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนในรูปของการผลิตเครื่องจักรการเกษตรและการใช้เครื่องจักรในการเกษตร “มีแต่ทุนนิยมเท่านั้นที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวของการใช้เครื่องจักรในการเกษตร ในขณะที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เครื่องจักรในการเกษตรก็มีลักษณะเป็นทุนนิยม ที่นำไปสู่การสถาปนาเหล่าความสัมพันธ์แบบทุนนิยม และพัฒนาการที่ยิ่งไปกว่านี้

ในปัจจุบัน เพื่อวางแผนมองในอนาคตสำหรับการปฏิบัติการทางการเมืองของพวกเขา.

¹⁶ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 210.

ของมัน”¹⁷ แต่การประยุกต์ใช้เครื่องจักรในการเกษตร นอกจากก่อให้เกิดผลที่ก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ ของทุนนิยมดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งแบบทุนนิยมในภาคเกษตรกรรมตามมานั้นคือ (1) การใช้เครื่องจักรนำไปสู่การขับไล่ (oust) กรรมกรรับจ้างชนบท (2) การใช้เครื่องจักรนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของการว่าจ้างแรงงานเด็กและสตรี (3) การใช้เครื่องจักรได้เพิ่มความเข้มข้น (ความตึงเครียด) ในการทำงานของกรรมกร และ (4) การใช้เครื่องจักรทำให้เกิดการบาดเจ็บ (traumatism) ขึ้นในหมู่กรรมกรเกษตรกรรม

(ค) บทที่ 4 “การเติบโตของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์”

ในบทที่ 2 และที่ 3 เลนินได้แสดงให้เห็นว่า ทั้งเศรษฐกิจชาวนาและเศรษฐกิจเจ้าที่ดินต่างก็กลายเป็นทุนนิยม และถูกดูดกลืนเข้าสู่กระบวนการก่อตัวของตลาดภายในประเทศ ในบทที่ 4 นี่จะเป็นการพิจารณาการกลายเป็นทุนนิยมของภาคเกษตรกรรม และการขยายตัวของการแบ่งงานทางสังคมในภาคเกษตรกรรมอีกครั้งหนึ่งจากแง่มุมของการหมุนเวียน (circulation) ของสินค้า จากรูปการของการกลายเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อสินค้า (commodity production) ของเกษตรกรรม เลนินเห็นว่าการขยายตัวเติบโตของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์ ปรากฏตัวของมันเองออกมาในการ specialization ของการเกษตร สิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษอันหนึ่งของเกษตรกรรมรัสเซียภายหลังการปฏิรูปชาวนาในปี 1861 การขยายตัวของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญของการแตกตัวทางชนชั้นของชาวนา เพราะการผลิตเพื่อขาย นำไปสู่การกระตุ้นการปรับปรุงและพัฒนาการเกษตรของชาวนารวย และการแข่งขันเพื่อตลาดทำให้ชาวนาที่มีระดับเทคนิคการผลิตต่ำต้องยากจนลงไปในเร็ว ๆ จนไม่สามารถประกอบการผลิตได้ต้องหันไป

ขายแรงงานยังชีพแทนพัฒนาการของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์จึงทำให้เกิดการครอบงำของทุน และการแตกสลายทางชนชั้นของชาวนา รูปการที่สำคัญของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์อันหนึ่งก็คือ การผลิตแบบประกอบการของผลผลิตการเกษตร (The Technical Processing of Agricultural Product) โดยที่การขายตัวของการผลิตแบบประกอบการของผลผลิตการเกษตรมีความหมายที่สำคัญมากต่อปัญหาพัฒนาการของทุนนิยม ก็เพราะว่า

(1) การขยายตัวแบบนี้เป็นรูปการหนึ่งของพัฒนาการของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์ที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนย้ายของเกษตรกรรมไปเป็นสาขาอุตสาหกรรมสาขาหนึ่งในสังคมทุนนิยม

(2) พัฒนาการของการประกอบการแบบอุตสาหกรรมของผลผลิตการเกษตรมีความเกี่ยวเนื่องอย่างแน่นแฟ้นกับความก้าวหน้าทางเทคนิคในภาคเกษตรกรรม

สรุปแล้ว สิ่งนี้เลินต้องการจะชี้ให้เห็นในบทที่ 4 ภายหลังจากที่เขาได้ทำการตรวจสอบเหล่านิยามที่สำคัญ ๆ ของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์ก็คือ

1. พัฒนาการของเกษตรกรรมภายหลังการปฏิรูปชาวนาในปี 1861 มีลักษณะแบบพาณิชย์และเป็นผู้ประกอบการ

2. จากธรรมชาติของเกษตรกรรม ทำให้การเปลี่ยนกลายไปเป็นการผลิตเพื่อสินค้าของการเกษตรเป็นไปในหนทางเฉพาะแบบที่ไม่เหมือนกันกับกระบวนการของอุตสาหกรรม เพราะในกรณีของอุตสาหกรรมประกอบการผลผลิตอันหนึ่งสามารถแบ่งแยกผลผลิตออกเป็นสาขาชิ้นส่วนย่อยต่าง ๆ ที่เป็นเอกเทศโดยสมบูรณ์ได้ ในขณะที่อุตสาหกรรมการเกษตร (agricultural industry) ไม่อาจแบ่งแยกออกเป็นสาขาย่อยได้ เพียงแต่ทำได้แค่การ specialize การผลิตผลผลิตเฉพาะอย่าง เพื่อขายออกสู่ตลาดเท่านั้น

3. การขยายตัวของเกษตรกรรมแบบพาณิชย์ได้สร้างตลาดภายในประเทศสำหรับทุนนิยมเพราะ

¹⁷ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 231.

- (3.1) การ specialization ของการเกษตร ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิต การเกษตรในระหว่างท้องที่
- (3.2) ยิ่งการเกษตรเข้าไปพัวพันอยู่กับการหมุนเวียนของสินค้ามากเพียงใดอุปสงค์ของชาวนาต่อความต้องการผลผลิตอุตสาหกรรม เพื่อการบริโภคส่วนบุคคลก็จะถูกกระตุ้นให้ขยายเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น
- (3.3) อุปสงค์ต่อปัจจัยการผลิตจะเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการปรับปรุงเทคนิคการผลิต
- (3.4) อุปสงค์ต่อพลังงานเกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการว่าจ้างชาวนารับจ้างของกรรมสิทธิ์เพิ่มมากขึ้น

4. แม้ว่าทุนนิยมจะทำให้เกิดเหล่าความขัดแย้งขึ้นในหมู่ชาวนาก็ตาม แต่ทุนนิยมเกษตรกรรมในรัสเซียก็ยังนับว่าเป็นพลังที่ก้าวหน้าอยู่ดี ถ้าหากมองจากความหมายทางประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน (1899) ทั้งนี้ก็เพราะว่า

- (4.1) ทุนนิยมได้เปลี่ยนชนชั้นชาวนา และเจ้าที่ดินแบบ“เก่า”ให้กลายเป็นผู้ประกอบการ
- (4.2) ทุนนิยมเกษตรกรรมได้แหวกทลายการหยุดนิ่งเป็นเวลายาวนานของเกษตรกรรมรัสเซียและได้ให้การกระตุ้นอย่างใหญ่หลวง ต่อการปฏิรูปเทคนิคการเกษตร และการพัฒนาพลังการผลิตของแรงงานทางสังคม
- (4.3) ทุนนิยมทำให้เกิดการผลิตเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่บนการใช้เครื่องจักร และการร่วมงานของกรรมกรจำนวนมาก
- (4.4) ทุนนิยมเกษตรกรรมได้ถอนราก

เหง้าของระบบส่วนงานและการพึ่งพา
ขึ้นต่อทางบุคคลของชาวนา ทำให้
การผลิตเกษตรกรรมกลายเป็นของ
สังคม (socialize) ขึ้นมาเรื่อย ๆ

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์พัฒนาการของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรม

ส่วนที่ 3 นี้ก็ประกอบขึ้นมาจาก 3 บทเช่นกัน โดยบทที่ 5 ถึงบทที่ 7 เป็นการวิเคราะห์ 3 ขั้นตอนของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรมของรัสเซียจากการผลิตสินค้ารายย่อย (Small Commodity Production) ในบทที่ 5 ไปสู่หัตถกรรมโรงงานแบบทุนนิยม (Capitalist Manufacture) กับอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบทุนนิยม (Capitalist Domestic Industry) ในบทที่ 6 และไปสู่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรในบทที่ 7 ซึ่งแนวมองทางทฤษฎีของเลนินในส่วนที่ 3 นี้เป็นแบบทฤษฎีขั้นตอน (Theory of Stages)

(ก) บทที่ 5 “เหล่าขั้นตอนในช่วงแรกของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรม”

เลนินเห็นว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนเป็นสิ่งที่ติดอยู่กับเศรษฐกิจธรรมชาติอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ แต่รูปการของอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบนี้ยังมีได้เป็นอุตสาหกรรมที่เป็นอาชีพ (profession) รูปการแบบแรกของอุตสาหกรรมที่แยกตัวออกมาจากเกษตรกรรมแบบ patriarchal ก็คือ หัตถกรรม (handicraft) อันเป็นการผลิตสิ่งของตามคำสั่งของผู้บริโภค แต่ในรูปการของการผลิตแบบหัตถกรรมเช่นนี้ ตามหลักแล้วยังไม่มีการผลิตสินค้าดำรงอยู่ต่อเมื่อหัตถกรหันไปทำการผลิตเพื่อขายออกสู่ตลาดแล้วเท่านั้นที่เขาจะกลายเป็นผู้ผลิตสินค้า แต่การหันเปลี่ยนของหัตถกรเช่นนี้เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว หัตถกรจึงได้กลายเป็นผู้ผลิตสินค้ารายย่อย (Small Commodity Producer) ของอุตสาหกรรมรายย่อย สิ่งนี้หมายความว่า อุตสาหกรรม-

กรรมเริ่มแยกตัวออกจากเกษตรกรรม การเติบโตของอุตสาหกรรมรายย่อยของชาวนาในรัสเซียภายหลังการปฏิรูปชาวนาในปี 1861 ได้แสดงถึงก้าวแรกของการพัฒนาของทุนนิยมในรัสเซีย โครงสร้างทางเศรษฐกิจของอุตสาหกรรมรายย่อยของชาวนาเป็นโครงสร้างแบบกระฎุมพีน้อย โดยที่ภายในโครงสร้างนี้มีหน่วยย่อยของทุนนิยมดำรงอยู่ การพัฒนา, การขยายตัว, การปรับปรุงอุตสาหกรรมรายย่อยของชาวนานำไปสู่ การแยกตัวของชาวนารายจำนวนน้อยที่ต้องการขยายปัจจัยการผลิต และต้องการพลังแรงงานที่เอามาจากกรรมาชีพชนบท และพัฒนาการของผู้ผลิตสินค้ารายย่อยในอุตสาหกรรมรายย่อยนี้เองที่ได้เปลี่ยนย้ายอุตสาหกรรมในรัสเซียให้ไปสู่รูปการที่สูงยิ่งขึ้นกว่าเดิม นั่นคือ การร่วมงานอย่างง่ายแบบทุนนิยม (Capitalist Simple Co-operation) ซึ่งได้เติบโตขึ้นมาจากการผลิตรายย่อย การร่วมงานอย่างง่ายแบบทุนนิยม เป็นการเปลี่ยนครั้งแรกที่กระบวนการทำงานในความเป็นจริงถูกดูดกลืนเข้าไปสังกัดอยู่ภายใต้ “ทุน” เพราะการให้กรรมกรรับจ้างจำนวนค่อนข้างมากมาทำงานพร้อมกันในกระบวนการทำงานสถานที่เดียวกันเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตแบบทุนนิยม

(ข) บทที่ 6 “หัตถกรรมโรงงานแบบทุนนิยมกับอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบทุนนิยม”

เลนินเห็นว่า หัตถกรรมโรงงาน (manufacture) คือการร่วมงานที่ตั้งอยู่บนการแบ่งงาน หัตถกรรมโรงงานเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องโดยตรงจาก “เหล่าขั้นตอนในช่วงแรกของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรม” ที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 5 การร่วมงานอย่างง่ายแบบทุนนิยม ที่ใช้กรรมกรจำนวนค่อนข้างมากมาทำงานร่วมกัน เมื่อได้เพิ่มความซับซ้อนขึ้นโดยการแบ่งงานภายในหมู่กรรมกรเหล่านี้ จึงได้ค่อย ๆ เติบโตไปเป็นหัตถกรรมโรงงานแบบทุนนิยม หัตถกรรมโรงงานจึงเป็นห่วงโซ่ระหว่างกลางที่สำคัญของการผลิตสินค้ารายย่อยที่ยังมีรูปการแบบดั้งเดิมของทุนและหัตถ-

กรรม กับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักร (“โรงงาน”) แต่พื้นฐานทางเทคนิคของหัตถกรรมโรงงานก็ยังคงเป็น เทคนิคการทำงานด้วยมืออยู่นั่นเอง สิ่งนี้ทำให้ที่ทำงานขนาดใหญ่ไม่สามารถขับไล่ที่ทำงานขนาดเล็กได้อย่างถึงที่สุด และการที่หัตถกรรมยังไม่สามารถตัดขาดออกจากเกษตรกรรมได้อย่างสิ้นเชิง ทำให้หัตถกรรมโรงงานจึงใกล้เคียงกับอุตสาหกรรมรายย่อยมากกว่าโรงงานขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักร แต่การมีตลาดที่ใหญ่ มีการก่อตัวของทุนขนาดใหญ่ ที่ดึงดูดชนชั้นงานที่ไร้สมบัติให้มาขึ้นต่อตนเองอย่างสิ้นเชิงได้ ทำให้หัตถกรรมโรงงานเข้าใกล้ “โรงงาน” ขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรมากยิ่งขึ้นทุกที¹⁸ อุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบทุนนิยมคือการประกอบการภายในบ้าน โดยได้ค่าตอบแทนตามจำนวนชิ้น และใช้วัตถุดิบที่รับเอามาจากนายทุนอุตสาหกรรมในครัวเรือนแบบทุนนิยมนี้ แม้จะพบในทุก ๆ ขั้นตอนของการพัฒนาของทุนนิยมในภาคอุตสาหกรรมแต่เป็นลักษณะพิเศษที่สุดของหัตถกรรมโรงงาน¹⁹

(ค) บทที่ 7 “พัฒนาการของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักร”

เลนินเห็นว่าการเปลี่ยนย้ายจากหัตถกรรมโรงงานไปเป็น “โรงงาน” นั้นเป็นการปฏิวัติเทคโนโลยีโดยสมบูรณ์แบบ และการปฏิวัติเทคโนโลยีอันนี้ตามติดมาด้วยการพังทลายของความสัมพันธ์ทางการผลิตทางสังคมแบบเก่า, การแตกแยกในกลุ่มผู้คนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในการผลิต, การแตกหักกับประเพณีโดยสิ้นเชิง, ความแหลมคมที่รุนแรงเพิ่มขึ้นของ “ด้านมืด” ทั้งปวงของทุนนิยม และการกลายเป็นของสังคมของแรงงานโดยทุนนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปัญหาการเปลี่ยนย้ายจากหัตถกรรมโรงงานไปเป็น “โรงงานอุตสาหกรรม” จึงเป็นปัญหาที่มีความหมายที่สำคัญ

¹⁸ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 390.

¹⁹ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 446.

มากสำหรับการพัฒนาของทุนนิยม การปนเป 2 ชั้น
ตอนนี้เข้าด้วยกัน จะทำให้ไม่สามารถเข้าใจได้ถึงบท
บาทที่ทำการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าของทุนนิยม
และจะเป็นข้อผิดพลาดอย่างมหันต์ถ้าจะคิดอย่าง
ง่าย ๆ ว่า “ทุนนิยม = อุตสาหกรรมโรงงาน” โดย
ผ่านการตรวจสอบสถิติข้อมูลเกี่ยวกับโรงงานอย่าง
วิพากษ์ สิ่งทีเลนินต้องการจะชี้ให้เห็นในบทที่ 7 ก็คือ

1. ข้อมูลสถิติโรงงานที่มีอยู่จนถึงปัจจุบันใน
รัสเซีย ไม่สามารถใช้ได้ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไขโดย
แยกส่วนที่ใช้ได้ กับส่วนที่ใช้ไม่ได้ออกจากกัน ทั้งนี้
เพราะว่ามโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับ “โรงงาน”
ที่ใช้ในสถิติเหล่านี้อยู่ในรูปการที่สับสนคลุมเครืออยู่มาก

2. ภายหลังจากทำการแก้ไขแยกแยะข้อมูลส่วน
ที่ใช้ได้ออกจากส่วนที่ใช้ไม่ได้เลยแล้วจึงทำ
การตรวจสอบจำนวนที่แท้จริงของกรรมกรอุตสาหกรรม
ในภาคอุตสาหกรรมสาขาต่าง ๆ ซึ่งได้คำตอบ
ดังนี้ว่า จำนวนกรรมกรในวิสาหกิจทุนนิยมขนาดใหญ่
ได้เพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่าในเวลา 25 ปี กล่าวคือ เพิ่ม
ขึ้นอย่างรวดเร็วกว่าอัตราเพิ่มขึ้นของประชากรทั่วไป
และเพิ่มขึ้นเร็วกว่าอัตราเพิ่มขึ้นของประชากรใน
เมืองเสียอีก สิ่งนี้หมายความว่า การดูดกลืนกรรมกร
จำนวนมากจากชนบท และอุตสาหกรรมรายย่อยเข้าสู่
วิสาหกิจโรงงานขนาดใหญ่ได้เป็นสิ่งที่ต้องสงสัย
อีกต่อไปแล้ว ดังตารางตัวเลขดังต่อไปนี้

3. ต่อไปเลนินทำการแบ่งจำนวนประชากรรัส-
เซียทั้งหมดออกเป็น 3 กลุ่มตามการแบ่งงานทาง
สังคม ซึ่งเป็นรากฐานของทุนนิยมและการผลิตสินค้า
ทั้งหมดในรัสเซียคือ (ก) ประชากรการเกษตร (ข)
ประชากรอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม (ค) ประชากรที่
ไม่ทำการผลิต ดังตารางตัวเลขดังต่อไปนี้²¹

(ก) ประชากรการเกษตร	97.0 ล้านคน
(ข) ประชากรอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม	21.7 ”
(ค) ประชากรที่ไม่ทำ การผลิต	6.9 ”
ผลรวม	125.6 ล้านคน

4. ซึ่งการทำเช่นนั้นของเลนิน เพื่อนำไปสู่การ
สรุปหาโครงสร้างทางชนชั้นของสังคมรัสเซีย
ในขณะนั้น โดยกำหนดมาจากระยะของกลุ่มคนใน
โครงสร้างการผลิตทางสังคมดังตารางตัวเลขต่อ
ไปนี้²²

จำนวนประชากรชายหญิงทั้งหมด

(หน่วย : ล้านคน)

(ก) กระจุกพีใหญ่ เจ้าที่ดิน ขุนนางชั้นสูง เป็นต้น	
ประมาณ	3.0 ล้านคน
(ข) ผู้ประกอบการขนาดเล็กย้อยที่ฐานะดี	
ประมาณ	23.1 ล้านคน

จำนวนกรรมกรในวิสาหกิจทุนนิยมขนาดใหญ่²⁰

(หน่วย : พันคน)

ปี	ในอุตสาหกรรมโรงงาน	ในอุตสาหกรรมเหมืองแร่	ในอุตสาหกรรมรถไฟ	ผลรวม
1865	509	165	32	706
1890	840	340	252	1,432

²¹ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 507.

²² เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 510.

²⁰ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 503.

- (ค) ผู้ประกอบการขนาดย่อยที่ฐานะยากจน
ประมาณ 35.8 ล้านคน
- (ง) กรรมาชีพ* และกึ่งกรรมาชีพ
ประมาณ 63.7 ล้านคน

*หมายเหตุ : พวกกรรมาชีพหรือพวกไร้สมบัติมีจำนวน
ไม่ต่ำกว่า 22 ล้านคน (หมายเหตุเป็น
ของเลนิน)(อนึ่งกรรมาชีพในที่นี้รวม
ทั้งในภาคอุตสาหกรรมกับภาคชนบท-
ผู้เขียน)

5. แนวโน้มที่เด่นชัดที่สุดอันหนึ่งของพัฒนา
การในภาคอุตสาหกรรมของทุนนิยมรัสเซียก็คือ การ
รวมศูนย์การผลิตและการรวมศูนย์ของคณงานกรรมกร
ในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่สุด สิ่งนี้ทำให้
สัดส่วนของจำนวนกรรมกรในโรงงานที่มีกรรมกร
เกินกว่า 1 พันคนขึ้นไป ที่เป็น 27% ของจำนวน
กรรมกรอุตสาหกรรมทั้งหมดในปี 1866 ได้เพิ่มขึ้น
เป็น 40% ในปี 1879 และ 46% ในปี 1890²³

6. พัฒนาการอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรม
โรงงานในรัสเซีย ได้สร้างผลตกภายในประเทศสำหรับ
ทุนนิยมที่ขยายตัวใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจาก
การขยายตัวของปัจจัยการผลิต และการเพิ่มขึ้นของ
ประชากรในภาคอุตสาหกรรมและพาณิชย์

ส่วนที่ 4 บทสรุปผลของการวิเคราะห์ใน The Deve- lopment of Capitalism in Russia

บทสรุปผลของการวิเคราะห์ใน The Deve-
lopment of Capitalism in Russia ของเลนิน ปรากฏ
อยู่ในบทที่ 8 “การก่อตัวของตลาดภายในประเทศ”
กับ “คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2” ของหนังสือเล่มนี้
โดยที่บทที่ 8 เป็นการสรุปเนื้อหาส่วนทั้งหมดของ
หนังสือเล่มนี้ ในทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่คำนำ

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 (1907) เป็นการสรุปทางด้าน
การเมือง (จากการวิเคราะห์กระบวนการทางเศรษฐกิจ-
กิจไปสู่การกำหนดทิศทางหลักของกระบวนการ
ทางการเมือง) ในบทที่ 8 นี้เลนินได้ทำการสรุปความ
สัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันของแต่ละสาขาที่
พัฒนาแบบทุนนิยมในด้านต่าง ๆ ของเศรษฐกิจประ-
ชาชาติรัสเซีย อันได้แก่

- (ก) การเติบโตของการหมุนเวียนของสินค้า
- (ข) การเพิ่มขึ้นของประชากรอุตสาหกรรม
และพาณิชย์กับการลดลงของประชากร
เกษตรกรรม
- (ค) การเพิ่มขึ้นของการใช้แรงงานรับจ้างเป็นต้น

แต่ข้อสรุปที่สำคัญที่สุดของบทที่ 8 และดูเหมือนจะ
เป็นจุดประสงค์ที่แท้จริงของหนังสือเล่มนี้ก็คือการ
พิสูจน์และการยืนยันถึงการดำรงอยู่ และการขยาย
ตัวของชนชั้นกรรมาชีพในรัสเซีย (ในฐานะที่เป็น)
ชนชั้นปฏิวัติ กล่าวคือ เลนินได้ทำการคำนวณว่าจาก
การพัฒนาของทุนนิยมในรัสเซียทำให้มีจำนวน
กรรมกรรับจ้าง (ผู้ขายแรงงาน) อยู่ประมาณ 10
ล้านคน ซึ่งประกอบด้วย

- (ก) กรรมกรรับจ้าง
เกษตรกรรม ประมาณ 3.5 ล้านคน
- (ข) กรรมกรโรงงาน
กรรมกรเหมืองแร่
กรรมกรรถไฟ
ประมาณ 1.5 ล้านคน
- (ค) กรรมกรก่อสร้าง
ประมาณ 1 ล้านคน
- (ง) กรรมกรที่เกี่ยวข้องกับ
ป่าไม้และพวกรับจ้าง
ฉิปาละ ประมาณ 2 ล้านคน
- (จ) กรรมกรที่ทำงาน
ประเภทบริการรับใช้
ประมาณ 2 ล้านคน

²³เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 517.

ในจำนวน 10 ล้านคนนี้ ถ้าตีเสียว่า $\frac{1}{4}$ เป็นสตรีและเด็ก เพราะฉะนั้นก็จะมีจำนวนกรรมกรรับจ้างที่เป็นบุรุษและเป็นผู้ใหญ่อยู่ประมาณ 7 ล้าน 5 แสนคน²⁴ ซึ่งเป็นจำนวนประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของประชากรที่ทำงานที่เป็นบุรุษผู้ใหญ่ของประเทศรัสเซีย (15 ล้าน 5 แสนคน) ที่เข้าร่วมในการผลิตวัตถุดิบ อื่นๆ กรรมกรรับจ้างที่เป็นบุรุษประมาณ 7 ล้าน 5 แสนคนนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วยังเป็นกรรมกรประเภทที่ยังมีที่ดินแบ่งปันอยู่ แต่ในส่วนที่เป็นแนวหน้าของชนกลุ่มนี้ได้ตัดขาดจากความสัมพันธ์กับที่ดินอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นกรรมกรวิชาชีพบริสุทธิ์ (กรรมกรในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักร) ที่มีจำนวนประมาณ 1 ถึง 1.5 ล้านคน และชนชั้นกรรมกรชีพ(บริสุทธิ์)นี้แหละคือ “กองหน้าของเหล่ามวลชนคนงานที่ถูกขูดรีดทั้งปวง”²⁵ ในรัสเซีย สิ่งนี้ (การดำรงอยู่และการขยายตัวของกรรมกรวิชาชีพกรรมกรโรงงานอุตสาหกรรม) คือแก่น (Quintessence) ของความสัมพันธ์ทางสังคมในรัสเซียปัจจุบัน และมีแต่การทำการพิจารณาโครงสร้างเศรษฐกิจส่วนทั้งหมดของสังคมปัจจุบัน จากแง่มุมของเหล่าความสัมพันธ์ที่ก่อตัวเป็นกรรมกรชีพเท่านั้น จึงจะสามารถเข้าใจกระจ่างแจ้งถึงความสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยหลักของเหล่ากลุ่มชนชั้นต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในการผลิต และสามารถคาดการณ์ถึงทิศทางหลักของการพัฒนาของโครงสร้างสังคมนี้ในอนาคตได้

3. ความหมายของทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” ในปัจจุบัน

จากหัวข้อที่ 1 “เพลซานอฟกับการวิเคราะห์ทุนนิยมในรัสเซีย” และหัวข้อที่ 2 “เลนินกับการวิเคราะห์ทุนนิยมในรัสเซีย” ที่ผู้เขียนได้นำเสนอไป

แล้วข้างต้น ก็คงพอจะทำให้เห็นถึงต้นตอทางประวัติศาสตร์ของแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” นี้ได้ว่ามีจุดกำเนิดมาจาก งานเขียนของเพลซานอฟ โดยมีจุดประสงค์เฉพาะหน้าเพื่อใช้ต่อสู้ในทางความคิด และทางการเมืองกับพวกนารอดนิกที่ปฏิเสธความเป็นไปได้ของการพัฒนาทุนนิยมในประเทศที่ล้าหลัง เลนินได้สืบทอดสานเนื่องแนวคิดของเพลซานอฟ โดยเฉพาะในงานเขียนทางเศรษฐศาสตร์ที่สำคัญมากขึ้นหนึ่งในยุควัยหนุ่มของเขา นั่นคือ “พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย” (1899)

ปัญหาที่เราน่าจะยกมาพิจารณาก่อนอื่นในตอนนี้อาจจะว่า เนื้อหาของทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” ที่เลนินนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประเทศรัสเซีย มีความสัมพันธ์อย่างไรกับหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของมาร์กซ์²⁶ ปัจจุบันแม้แต่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองไทยเองก็ตาม ส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญน้อยมากกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยม (ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ) กับหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองนี้ หลักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มีที่มาจากการศึกษาวิเคราะห์ตีความหนังสือ “ทุน” ของมาร์กซ์ใหม่นี้ได้ใช้มรรควิธีที่เฉพาะตัวของมันในการถอดนามธรรม สังคมทุนนิยมอังกฤษในสมัยที่มาร์กซ์เขียนหนังสือ “ทุน” อยู่นั้น (ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19) มาสร้างเป็นแบบจำลองทฤษฎี (MODEL) ของสังคมทุนนิยมบริสุทธิ์ขึ้นมา ซึ่งในแบบจำลองนี้จะขจัดปัจจัยต่าง ๆ ที่มีลักษณะบังเอิญ ไม่ใช่ธาตุแท้ออกไปเพื่อที่จะหาอุปการที่บริสุทธิ์ของการเคลื่อนไหวของทุนที่มีลักษณะเป็นกฎอย่างเป็นระบบอันหนึ่งขึ้นมา สังคมทุนนิยมบริสุทธิ์นี้ไม่มีอยู่จริงในความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ (แต่มีที่ใกล้เคียงที่สุดก็คืออังกฤษในช่วงนั้นเท่านั้น) ตามแบบ

²⁴ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 588.

²⁵ เลนิน, อ้างแล้ว, หน้า 591.

²⁶ ปัจจุบันในโลกภาษาไทยยังไม่มีการเขียน, ดำรง “หลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง” ที่แท้จริงตามความหมายของผู้เขียนในที่นี้เลย.

จำลองอันนี้จะถือว่า สังคมทุนนิยมบริสุทธ์คือ สังคมที่ความสัมพันธ์แบบเศรษฐกิจสินค้าได้ครอบคลุมเศรษฐกิจทั้งหมด และการเคลื่อนไหวอย่างเป็นเอกเทศของเหล่าความสัมพันธ์แบบทุนนิยมก็สามารถดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์โดยตลอดรอดฝั่ง นั่นคือในแบบจำลองนี้จะไม่นำเอาเหล่าชนชั้นที่ไม่ใช่ทุนนิยมอย่างพวกชาวนาหรือผู้ผลิตขนาดกลางขนาดย่อมมาทำการพิจารณา แต่จะถือว่าสังคมทุนนิยมบริสุทธ์นี้ประกอบขึ้นมาจาก 3 ชนชั้นใหญ่คือ นายทุนกับกรรมกร และผู้ถือครองที่ดิน ซึ่งค่อนข้างมีบทบาทแค่เป็นตัวประกอบเท่านั้น และวิธีการบรรยายที่ใช้ในหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองนี้ก็คือ “วิถีขึ้นบน” หรือการบรรยายจาก concept ที่นามธรรมไปสู่ concept ที่รูปธรรมยิ่งขึ้นนั่นเอง เพราะฉะนั้น concept ต่าง ๆ ที่ใช้ในหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองนี้ไม่ว่าจะเป็น “สินค้า” หรือ “เงินตรา” จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่ง ๆ ของ “a rich totality of many determinations”²⁷ เท่านั้นยังไม่ใช่ concept ทางประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้นเวลานักประวัติศาสตร์(เศรษฐกิจ)จะอ่านงานเขียนทางหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองก็ไม่ควรลืมในข้อนี้ มีเช่นนั้นอาจจะทำให้เข้าใจผิดได้

เพราะฉะนั้น paradigm ของพัฒนาการทุนนิยมบริสุทธ์ จึงแตกต่างไปจากพัฒนาการของทุนนิยมที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ก็เพราะว่าพัฒนาการของทุนนิยมในหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นเป็นพัฒนาการของทุนนิยม “บริสุทธ์” ที่ได้ละทิ้งไม่นำเอาระบอบฟิวต์ลเข้ามามีพิจารณาด้วยนั่นเอง นั่นคือพัฒนาการของทุนนิยมบริสุทธ์เป็นพัฒนาการของแบบวิธีการผลิตแบบทุนนิยม และเป็นพัฒนาการของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม หนังสือ “ทุน” เล่ม 1 ของมาร์กซ์ได้บรรยายถึงกฎการพัฒนาของทุนนิยม

เช่นนี้ โดยเริ่มต้นจากนามธรรมไปสู่รูปธรรม ซึ่งกระบวนการพัฒนาของการผลิตแบบทุนนิยมบริสุทธ์นี้สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังหน้าต่อไป (ดูจากข้างล่างขึ้นมาข้างบน)

แต่จะเห็นได้ว่าการอธิบายการพัฒนาของทุนนิยมเช่นนี้ โดยตัวของมันเองได้ถูกจำกัดเอาไว้ด้วยกรอบของโครงสร้างและมรรควิธีของ “หลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง” เอง ทำให้ยังไม่สามารถเอาทักษะพัฒนาการทุนนิยมเช่นนี้ มาใช้ในการวิเคราะห์พัฒนาการทุนนิยมในความเป็นจริงโดยทันทีได้ จุดเด่นของมรรควิธีของหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง (ที่ทำเป็นจำลองทฤษฎี) ในขณะเดียวกันก็เป็นขีดจำกัดของตัวหลักทฤษฎีด้วย วิธีที่จะก้าวข้ามให้พ้นขีดจำกัดอันนี้ ตามทัศนะของผู้เขียนก็คือการกลั่นทฤษฎีพัฒนาการของทุนนิยมให้หลุดพ้นจากขั้นตอนของหลักทฤษฎี ไปสู่ขั้นตอนของทฤษฎีขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ (theory of stages) หรือใช้มรรควิธีขั้นตอนทางประวัติศาสตร์มาแทนที่และเสริมมรรควิธีวิถีกลาง-ขึ้นบนนั่นเอง งานเขียนของเลนินเรื่อง “พัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย” เล่มนี้ ถ้ามองเฉพาะในแง่ของ มรรควิธี²⁸ แล้วจึงถือได้ว่าได้มีส่วนสร้างสรรค์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองมาร์กซ์ให้ไปสู่มิติใหม่นั้นคือมิติของทฤษฎีขั้นตอน ซึ่งจะส่งผลกระทบมาถึงแนวความคิดนักเศรษฐศาสตร์การเมืองรุ่นหลัง ๆ

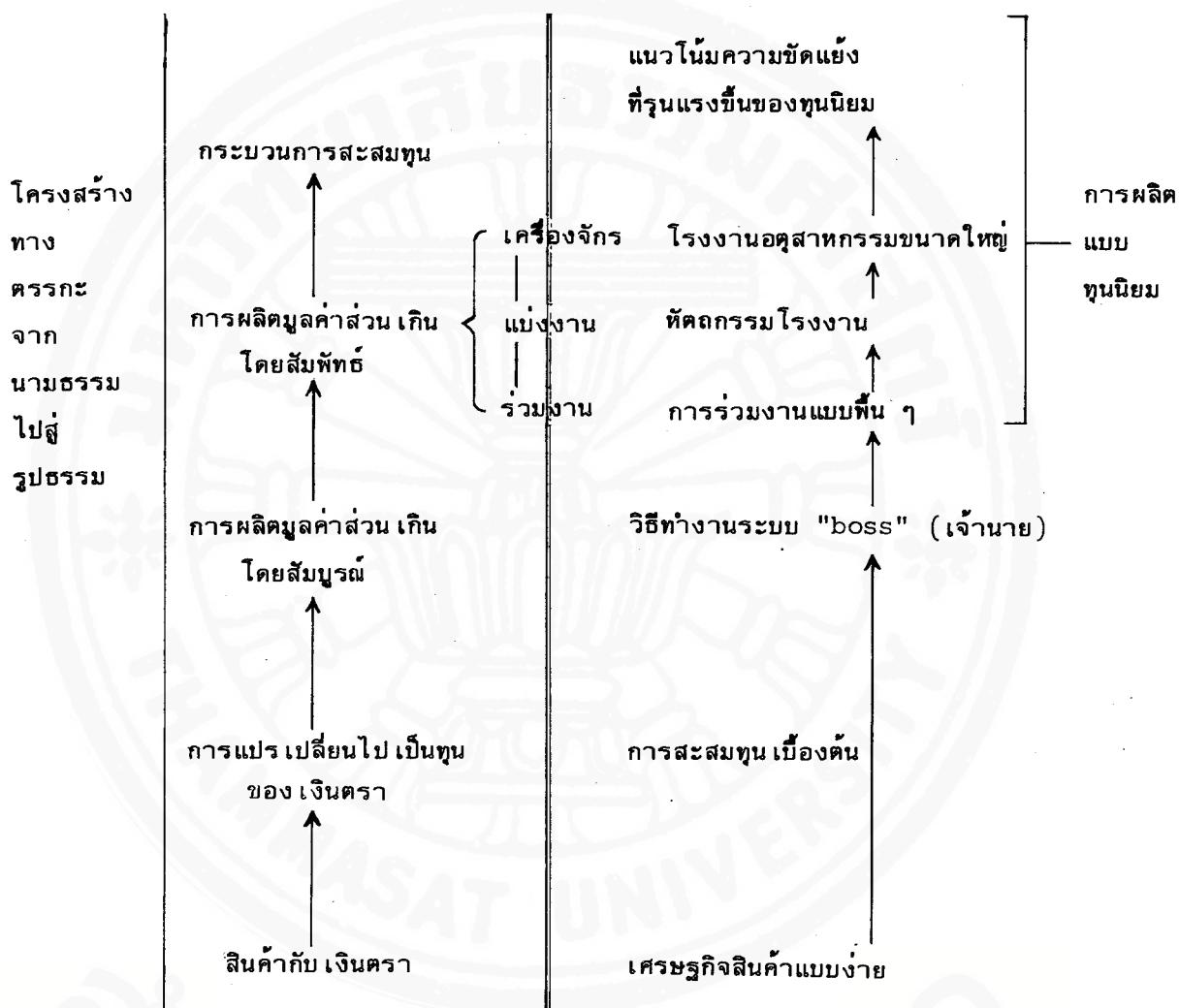
นั่นคือในขณะที่ “สภาพความเป็นจริง” ที่เป็นเป้าหมายการค้นคว้าของหนังสือ “ทุน” คือ “สภาพความเป็นจริงที่ได้ถอดนามธรรมจนเหลือเพียง 3 ชนชั้นใหญ่บนพื้นฐานของแบบวิธีการผลิตทุนนิยม

²⁸ การประเมินงานเขียนชิ้นนี้ของเลนินต้องประเมินใน 2 ระดับคือ ระดับมรรควิธีที่มีความหมายมากกับในระดับเนื้อหา ซึ่งปัจจุบันได้มีการพบแล้วว่า เลนินได้ประเมินพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียสมัยนั้นสูงเกินกว่าความเป็นจริงมาก โดยเฉพาะพัฒนาการของทุนนิยมในชนบท.

²⁷ Karl Marx, *Grundrissee*, Penguin Books, P.100.

แผนภาพที่ 1

กระบวนการพัฒนาของการผลิตแบบทุนนิยม “บริสุทธ์”

โดยตัดทอนขั้นตอนระยะผ่านระหว่างกลางที่ปิดซ่อนความสัมพันธ์เชิงกำหนดทิ้งไปเสีย” ในขณะที่ “สภาพความเป็นจริง” ที่เป็นเป้าหมายการค้นคว้าของหนังสือ “พัฒนาการทุนนิยมในรัสเซีย” ของเลนินคือ ความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรมของโครงสร้างทุนนิยมอุตสาหกรรมของประเทศรัสเซีย ที่มีลักษณะเฉพาะในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ไม่ใช่ความเป็นจริงที่ได้

ถูกถอดนามธรรมอีกต่อไปแล้ว เพราะฉะนั้นถ้าหากเราจะเรียกว่า “หลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง” คือ ระบบทางตรรกะที่ตั้งอยู่บนหนังสือ “ทุน” “ทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยม” ก็คือ ทฤษฎีโครงสร้างของการวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงในแต่ละขั้นตอนหนึ่ง ๆ นั่นเอง

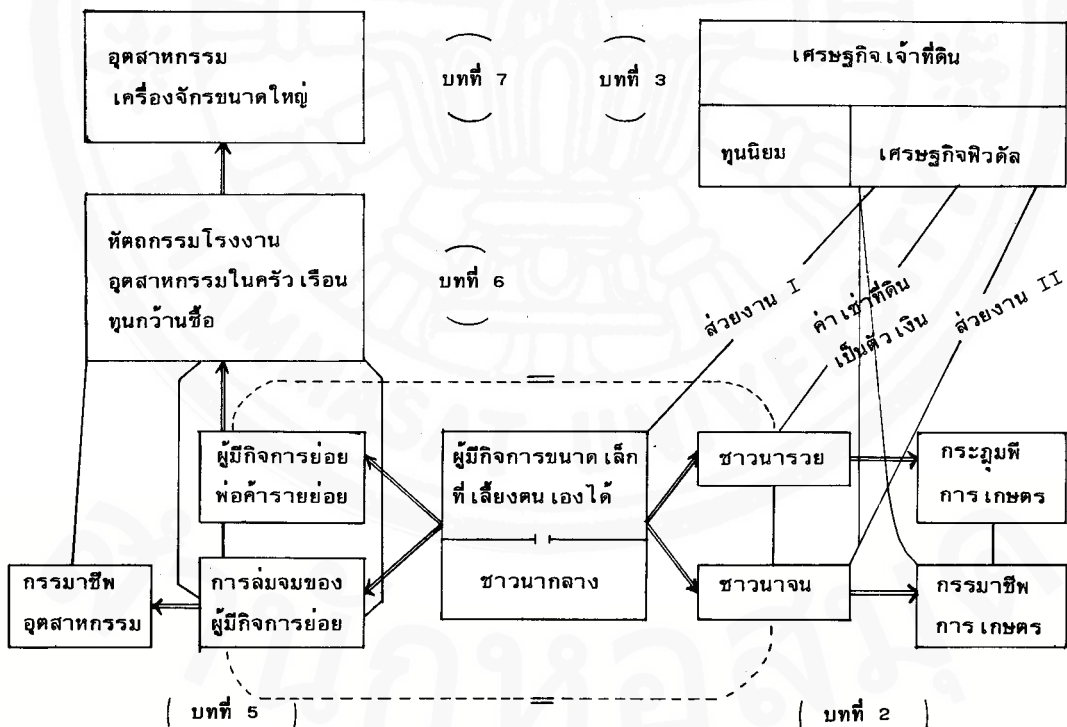
ไม่แต่เท่านั้นในขณะเดียวกัน ทฤษฎีพัฒนา

การของทุนนิยมก็ยังคงเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการเปลี่ยนย้ายจากระบบฟิวดัลไปสู่ระบบทุนนิยมด้วย ซึ่ง “ทฤษฎีการเปลี่ยนย้าย” นี้ในระดับหลักทฤษฎีก็ย่อมมีความแตกต่างไปจากในระดับทฤษฎีขั้นต้นด้วยเช่นกัน ซึ่งผู้เขียนจะไม่ขออธิบายลงลึกในที่นี้

แต่จะขอแสดงเป็นแผนภาพถึงโครงสร้างพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียปลายศตวรรษที่ 19 ของเลนิน เปรียบเทียบกับแผนภาพที่ 1 ที่แสดงกระบวนการพัฒนาของทุนนิยมบริสุทธิ์ในหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองดูว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

แผนภาพที่ 2

โครงสร้างของพัฒนาการทุนนิยมในรัสเซียปลายศตวรรษที่ 19

จากแผนภาพข้างต้นนี้ก็คงจะทำให้เห็นชัดขึ้นมาแล้วกระมังว่า แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ของเลนิน นั้นเป็นแบบทฤษฎีขั้นตอนเพียงไร และจากขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ของแนวความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของทุนนิยมที่เริ่มต้นจากเพลซานอฟและเลนิน เช่นนี้เองที่ผู้เขียนได้เคยดึงสรุปออกมาเป็นทศนะไม่กี่ประโยคดังต่อไปนี้ว่า “(เท่าที่ผ่านมา) แนวความคิดของคำว่า “ทุนนิยม” ในระบบเศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์ มีความคลุมเครือ ไม่กระจ่างชัดว่าเป็นแนวความคิดแบบเดี่ยว (individual concept) หรือว่าเป็นแนวความคิดประเภท (classifiable concept) กันแน่ การพิจารณาคำว่าทุนนิยม ในฐานะเป็นแนวความคิดแบบเดี่ยวก็คือการมองทุนนิยมสมัยใหม่ในฐานะเป็นระบบทุนนิยมโลก และการพิจารณาคำว่าทุนนิยมในฐานะเป็นแนวความคิดแบบประเภทก็คือการมองทุนนิยมสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นเนื้อหาของขั้นตอนหนึ่งของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศหนึ่ง ๆ พวกนักทฤษฎีมาร์กซิสต์รุ่นก่อนต่างได้พัฒนาทฤษฎี “ทุนนิยม” ของตนโดยยึดเอาแนวความคิดอันใดอันหนึ่งจาก 2 อันข้างต้นมาเป็นเสาหลักในการพัฒนาความคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมของตน ต้นตอแนวความคิดของคำว่าทุนนิยมในฐานะที่เป็นแนวความคิดแบบประเภท ได้แก่ เพลซานอฟ, เลนิน หรือเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่าพวกสำนักทุนนิยมประเทศเดียว (ทฤษฎีขั้นตอน)”²⁹ แต่เดิมที่ตามกำหนดการเดิมของการวิจัยเสริมหลักสูตรจีนนี้ ผู้เขียนได้ตั้งใจจะนำเสนอและวิเคราะห์แนวคิดของชาร์มี อามินด้วย แต่เนื่องจากแนวคิดของชาร์มี อามินนี้ สามารถจัดอยู่ในพวกที่มีแนวความคิดของคำว่าทุนนิยมในฐานะที่เป็นแนวความคิดแบบเดี่ยว ซึ่งตัวแทนต้นตอทางประวัติศาสตร์ของแนวความคิดแบบนี้ก็คือ โรซา ลุกเซมเบอร์ก, พาร์วูส, ทรอตสกี เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ดีจึงควรจะเริ่มจากการทำวิจัย

เสริมหลักสูตรเรื่องบทบทวนการวิเคราะห์ของพวกสำนักทุนนิยมโลกจะดีกว่า เพราะฉะนั้นผู้เขียนจึงตัดสินใจที่จะตัดส่วนของกรวิเคราะห์ชาร์มี อามินออกไปจากหัวข้องานวิจัยชิ้นนี้ และเมื่อเป็นเช่นนั้นในหัวข้อสุดท้าย (หัวข้อที่ 4) ของงานวิจัยนี้ ซึ่งก็คือแนวความคิดทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” กับนักวิชาการไทย ผู้เขียนจึงจะขอทำการตรวจสอบผลสะท้อนของแนวความคิดอันนี้ที่มีต่อนักวิชาการไทยในสายนี้เท่านั้น โดยจะไม่ขอตรวจสอบวิจารณ์ผลสะท้อนของแนวความคิด “ระบบทุนนิยมโลก” ต่อนักวิชาการไทยในสายอื่นในที่นี้

4. แนวความคิดทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” กับนักวิชาการไทย

ผลสะท้อนของแนวความคิดทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” ซึ่งมีต้นตอมาจากเพลซานอฟ, เลนิน (โดยเฉพาะเลนิน) ที่มีต่อนักวิชาการไทยนั้นไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปการบริสุทธิ์ได้ แต่มีลักษณะผสมผสานปนเป โดยเฉพาะส่วนรวมไปกับผลสะท้อนของความคิดแนวอื่น ๆ

อย่างการแปลบทสรุปจากพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของเลนิน โดย กนกศักดิ์ แก้วเทพ³⁰ ใน (วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 หน้า 96-106) ถือได้ว่าเป็นการรับผลสะท้อนของแนวความคิดนี้อย่างไต่ ๆ ที่สุดแล้ว อันที่จริงการแปลเช่นนี้ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหายอะไร แต่ถ้าดูจากบันทึกของผู้แปลแล้ว ผู้เขียนไม่แน่ใจว่า กนกศักดิ์จะมีทัศนะที่แจ่มชัดนักในปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยมกับหลักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง รวมทั้งการประเมินเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ สิ่งนี้คงจะเป็นภาระในอนาคตสำหรับกนกศักดิ์ที่สน

²⁹ สุวินัย ภรณวลัย, บททดลองสอนทฤษฎีสังคมนิยมในแง่ของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, ปี 2524, หน้า 27-29.

³⁰ กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “บทสรุปจากพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของเลนิน” ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3, หน้า 96-106.

ใจกันว่าในปัญหา “ชาวนา มาอย่างสม่ำเสมอ สม-เกียรติ วันทะนะ ได้เอาเกณฑ์การคำนวณจำนวนผู้ใช้แรงงานของเลนินในหนังสือพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย มาใช้เป็นเกณฑ์ในการคำนวณจำนวนผู้ใช้แรงงานในเมืองไทย³¹ ซึ่งผู้เขียนอยากจะประเมินว่าเป็นความพยายามที่สร้างสรรค์ของสมเกียรติในการทดลองใช้แนวคิดนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า สม-เกียรติใช้มโนทัศน์ การคำนวณนี้โดยตัดออกจากส่วนอื่น ๆ ของโครงสร้างทางทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยม อันนี้จึงทำให้การนำเสนอและภาพที่เขาเสนอออกมานั้นมีความกระต่อนกระแท่นอยู่มากทีเดียว ถ้าดูเฉพาะข้อบทความแล้ว งานเขียนของณรงค์ เพชรประเสริฐ เรื่อง “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2488-ถึงปัจจุบัน” (จากวารสารเศรษฐศาสตร์ปริทัศน์ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 ม.ค. - มิ.ย. 2524) นับว่าสะท้อนแนวความคิดทฤษฎี “พัฒนาการทุนนิยม” ออกมาชัดเจนที่สุด³² แต่เมื่อดูในเนื้อหาของบทความแล้วนับว่ายังขาดความละเอียดในทางมโนทัศน์อยู่มากทีเดียว นับตั้งแต่การเริ่มต้นจากมโนทัศน์ของทุน, ทุนนิยม แล้วก้าวไปสู่การอธิบายทุนนิยมในประเทศไทยเลยทีเดียว แต่ข้ออ่อนในโครงสร้างทางตรรกะ-การนำเสนอของณรงค์ เพชรประเสริฐ นี้ก็หาได้ปิดบังความแหลมคม, รอบรู้กว้างขวางในการรับรู้ปรากฏการณ์ในความเป็นจริงในสังคมไทยของตัวณรงค์ เพชรประเสริฐไม่ อย่างบทสรุปของเขาที่กล่าวว่า “กล่าวในที่สุดแล้ว พัฒนาการของทุนนิยมไทยในขณะนี้เริ่มต้นจากพา-

ณิชยกรรมต่างชาติ แล้วกำเนิดทุนขุนนาง ทุนพาณิชยกรรม ในบารมีขุนนาง จากนั้นเข้าสู่ยุคจักรวรรดิเฟื่องฟู ทุนนิยมขุนนางเฟื่องฟู ถึงปัจจุบันนี้ทุนพาณิชยกรรมกลุ่มเติบโตมาได้อย่างเป็นอิสระแล้ว ทุนการเกษตรบางกลุ่มเติบโตได้อย่างเป็นอิสระแล้ว ทุนการประมงเติบโตได้โดยอิสระ ทุนนิยการเงินหรือนายทุนธนาคารนั้น นับได้ว่าเติบโตมาก เป็นอิสระ และมีอิทธิพลมีบทบาทเป็นที่หัวเกรงของบรรดาทุนศักดินาและกลุ่มทุนอื่นมาก ในยุคนี้นับเป็นการเติบโตอย่างก้าวกระโดดของนายทุนธนาคาร ลักษณะการเติบโตของทุนนิยมในประเทศไทย จะมีลักษณะพิเศษกว่าประเทศอื่น ๆ ตรงที่ทุนนิยมธนาคารเติบโตได้ก่อน และเป็นผู้ดึงดูดกลุ่มทุนต่าง ๆ เข้ามารวมศูนย์ที่ธนาคาร.... โดยสร้างระบบ “การผลิต การค้า และการเงิน” เป็นระบบยักษ์ใหญ่ 3 ขา ทำด้วยแข็งแรงที่สุดในระบบเศรษฐกิจไทย” ข้อสรุปที่แหลมคมเช่นนี้ได้มาจาก intuition และ sense ทางสังคมมากกว่าพลังทางทฤษฎีของตัวณรงค์เอง SUEHIRO AKIRA ได้สานต่องานเขียนของณรงค์ เพชรประเสริฐ ขึ้นนี้ โดยทำให้ละเอียดลออซับซ้อนในทางมโนทัศน์มากยิ่งขึ้น ในงานเขียนชื่อดังของเขาเรื่อง “Capital Accumulation and Industrial Development of Thailand”³³ (1983) แต่งงานเขียนชิ้นนี้ของ SUEHIRO ก็ครอบคลุมเพียงส่วนเดียวในระบบโครงสร้างทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยมเท่านั้น (เทียบได้เท่ากับบทที่ 5-6-7 ในหนังสือพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซีย) โดยขาดการวิเคราะห์ในส่วนองภาคเกษตรกับทุนนิยม (บทที่ 2 ในหนังสือของเลนิน) ซึ่งนี่คงจะเป็นภารกิจของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองไทยคนอื่น ๆ เข้าไปทำต่อ

งานเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่ชื่อของมันสะท้อนแนวคิดพัฒนาการทุนนิยมที่ชัดเจนมากคืองานเขียนของวิทยากร เชียงกุล เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง

³¹ สมเกียรติ วันทะนะ, *วิวัฒนาการชนชั้นแรงงานไทย-เค้าโครงประวัติศาสตร์แรงงานไทยครบรอบ 200 ปี*, สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525.

³² ณรงค์ เพชรประเสริฐ, “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน” ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทัศน์*, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, ม.ค.-มิ.ย. 2524.

³³ SUEHIRO AKIRA, *Capital Accumulation and Industrial Development of Thailand*, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2528.

สังคมเกษตรภาคกลาง : ผลของการขยายตัวของเศรษฐกิจ
ทุณนิยมปี 2503-2523” (ไทยคดีศึกษา)³⁴ ผู้เขียนไม่
เห็นด้วยกับวิทยาการที่มองการเปลี่ยนแปลงของโครง
สร้างสังคมเกษตรโดยพิจารณาแต่การเปลี่ยนแปลงใน
แง่ของพลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิต
เท่านั้น สิ่งที่ยาญไปจากการวิเคราะห์ของวิทยาการก็คือ
การวิเคราะห์ขบวนการย่อยหรือขบวนการเอกระในไทย
ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุดในหมู่มชนชั้นชาวนา ถ้าไม่
ทำการวิเคราะห์ขบวนการย่อยนี้อย่างเป็นทางการแล้ว
จะมีอันตรายที่จะดึงข้อสรุปอย่างเป็นทางการออกมา
มาได้อย่างเช่นทศนะที่เชื่อว่าการแตกตัวเป็น 2 ชั่ว
ของชนชั้นชาวนาเกิดขึ้นในไทย ซึ่งทศนะเช่นนี้จามะรี
พิทักษ์วงศ์ ได้วิจารณ์ไปแล้วในงานเขียนของเธอ
เรื่อง “ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม
ชาวนาไทย”³⁵ (วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง ปีที่ 4
ฉบับที่ 1 เดือนกันยายน 2527)

นอกจากนักวิชาการไทยที่ได้เอ่ยไปข้างต้นแล้ว
ยังมีงานของกลุ่มนักวิชาการไทยอีกกลุ่มหนึ่งคือ
กลุ่มสำนักอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่จับงานกันคว้า
ประวัติเศรษฐกิจไทยในเชิงทฤษฎีพัฒนาการทุนนิยม
มาโดยตลอด แม้ว่ากลุ่มอาจารย์ฉัตรทิพย์นี้จะใช้
มโนทัศน์ของมาร์กซ์ในการวิเคราะห์ทุนนิยมไทยก็จริง
แต่มโนทัศน์หลักที่กลุ่มนี้ใช้ดูเหมือนว่าจะแตกต่าง
ไปจากของทฤษฎีขั้นตอนที่เรารู้ ๆ กันอยู่ นั่นคือ
แทนที่กลุ่มนี้จะมาให้ความสนใจ พลวัต ของทุน
นิยมในประเทศไทย พวกนี้กลับตั้งปัญหาที่กลับตาล-
ปัตรกันกล่าวคือกลับเริ่มต้นจากคำถามที่ว่า ทำไม
ทุนนิยมไทยหรือชนชั้นนายทุนไทยจึงพัฒนาทุนนิยม

ในรูปสมบูรณ์แบบไม่ได้ ข้อสมมุติฐานที่ฝังใจอันนี้
ได้ผลักดันให้นักวิชาการกลุ่มนี้ต้องไปอธิบายถึง
ลักษณะที่หยุดนิ่ง, เฉื่อยชา, เลี้ยงตนเองของสังคม
ก่อนทุนนิยมในไทย ซึ่ง มโนทัศน์หลัก ที่พวกเขานำ
มาใช้คือ ASIATIC MODE OF PRODUCTION
การใช้มโนทัศน์เช่นนี้มาอธิบายประวัติศาสตร์ไทย
มีปัญหาค่อนข้างมาก และผู้เขียนไม่คิดว่าจะเพียงพอ
ด้วย ในความเป็นจริงก็มีนักวิชาการไทยหลายสายที่
วิจารณ์แนวคิดของกลุ่มอาจารย์ฉัตรทิพย์มากเลยทีเดียว
อย่างไรก็ตาม ผลงานของกลุ่มอาจารย์ฉัตรทิพย์
นี้นับได้ว่าเป็นการพัฒนาเปิดศักราชใหม่แห่งยุค
วิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยแท้ และไม่มีทาง
ที่นักเศรษฐศาสตร์การเมืองไทยรุ่นต่อไปจะสามารถ
พัฒนาทฤษฎีของเขาขึ้นมาได้เลย ถ้าหากไม่ข้ามพ้น
งานเขียนของกลุ่มอาจารย์ฉัตรทิพย์นี้ไปก่อน ★

³⁴ วิทยาการ เชียงกูล, การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเกษตร
ภาคกลาง - ผลของการขยายตัวของเศรษฐกิจทุณนิยมปี 2503-2523,
สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525.

³⁵ จามะรี พัทธวงศ์, “ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาไทย” ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง,
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, เดือนกันยายน 2527.

หมายเหตุ

หลังจากที่ผู้เขียนได้เขียนงานชิ้นนี้ออกมาแล้ว ปรากฏ
ว่าได้มีการแปลงานเขียนของเลนนินเรื่อง “พัฒนาการของทุน
นิยมในรัสเซีย” ออกมาเป็นภาษาไทยฉบับสมบูรณ์

บรรณานุกรม

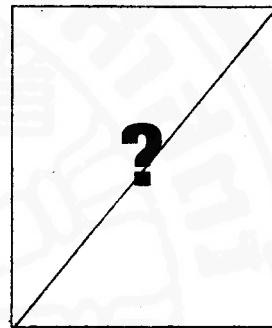
(ก) ภาษาไทย

- (1) กนกศักดิ์ แก้วเทพ, “บทสรุปจากพัฒนาการของทุนนิยมในรัสเซียของเลนิน” ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, ปีที่ 2, ฉบับที่ 3.
- (2) กลุ่มวิจัยสังคมไทย, *เส้นทางสังคมไทย*, สำนักพิมพ์มิตรใหม่, 2526.
- (3) จามะรี พิทักษ์วงศ์, “ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, เดือนกันยายน 2527.
- (4) ณรงค์ เพชรประเสริฐ, “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน” ใน *วารสารเศรษฐศาสตร์ปริทัศน์*, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1, เดือน ม.ค.-มิย. 2524.
- (5) วิทยากร เชียงกุล, *การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมเกษตรภาคกลาง - ผลของการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมปี 2503 - 2523*, สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525.
- (6) สมเกียรติ วันทะนะ, *วิวัฒนาการชนชั้นแรงงานไทย -เค้าโครงประวัติศาสตร์แรงงานไทยครบรอบ 200 ปี*, สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525.
- (7) สุวินัย ภรณวลัย, *บททดลองเสนอทฤษฎีสังคมนิยมในแง่ของวัตถุนิยมประวัติศาสตร์*, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- (8) สัญชัย สุวังบุตร, “รัสเซียอุปปูลิสต์ : การเคลื่อนไหวปฏิวัติลงสู่ชาวนาในทศวรรษ 1870” ตีพิมพ์ใน *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, ปีที่ 10 ฉบับที่ 6, เดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ 2523.

(ข) ภาษาต่างประเทศ

- (1) Marx, Karl., *Grundrisse*, Penguin Books.
- (2) LENIN, V.I., *JINMIN NO TOMO TO WA NANIKI.*, OTSUKI-SHOTEN, TOKYO.
- (3) LENIN, V.I., *The Development of Capitalism in Russia*, Progress Publishers, Moscow, 1974.
- (4) SHUB, David., *Lenin*, Penguin Books, 1966.
- (5) SUEHIRO AKIRA, *Capital Accumulation and Industrial Development of Thailand*, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ, 2528.
- (6) TANAKA MASA HARU, *ROSHIA KEIZAI SHISO SHI NO KENKYU*, MINERUVA, TOKYO, 1967.

ศานติสังคม 7 ฉบับส่งท้ายปีสันติภาพสากล สงครามสู่สันติภาพ?

ราคา ๑๒.- บาท

พบกับ

สุชาติ บำรุงสุข

สงครามและสันติภาพ

ข้อคิดที่ปรากฏจากอารยธรรมตะวันตก

ดิษ นัท อ้นท์

บทหนึ่งของการสร้างสรรค์

สันติภาพในเวียดนาม

นรา สัลยกานนท์

สันติภาพในตลาดอาวุธเพื่อผู้

สนใจสมัครเป็นสมาชิกปีละ 40 บาท

ส่งตัวแลกเงิน สั่งจ่าย ปณ.บางกอกน้อย

นาม น.ส.ดุสิต กังสดาร

495/44 ซ.อยู่ร่มฉิน ถ.เจริญสนิทวงศ์ 40

กท. 10700 โทรศัพท์ 424-9173